

ÉRTEKEZÉSEK
A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

GYULAI PÁL

OSZTÁLYTITKÁR.

V. KÖTET. III. SZÁM. 1875.

A HANGSÚLYRÓL
A MAGYAR NYELVBEN.

BARNA FERDINÁND

L. TAGTÓL.

— Ára 30 kr. —

BUDAPEST, 1875.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALÁBAN.

(AZ AKADÉMIA BÉRHÁZÁBAN).

É R T E K E Z É S E K

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. 1867—1869.

I. Szám. Solon adótörvényéről. T é l f y I v á n t ó l . 1867. 14 l.	Ára 10 kr.
II. Szám. Adalékok az attikai törvönkönyvhöz. T é l f y I v á n t ó l . 1868. 16 l.	10 kr.
III. Szám. A legújabb magyar Szentírásról. T á r k á n y i J. B é l á t ó l . 1868. 30 l.	20 kr.
IV. Szám. A Nibelung-ének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. S z á s z K á r o l y t ó l . 1868. 20 l.	10 kr.
V. Szám. Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadé- miánk feladása T o l d y F e r e n c z t ó l . 1868. 15 l.	10 kr.
VI. Szám. A keleti török nyelvről. V á m b é r y A r m i n t ó l . 1868. 18 l.	10 kr.
VII. Szám. Geleji Katona István főleg mint nyelvész. I m r e S á n d o r t ó l . 1869. 98 l.	30 kr.
VIII. Szám. A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. szá- zadban. B a r t a l u s I s t v á n t ó l . H a n g j e g y e k k e l . 1869. 184 l.	60 kr.
IX. Szám. Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. (1. Sztárai Mi- hálynak eddig ismeretlen színdarabjai 1550—59.—2. Egy népirodalmi emlék 1550—75-ből. — 3. Baldi Magyar-Olasz Szótárkája 1583-ból. — 4. Báthory István országbíró mint író. — 5. Szenczi Molnár Albert 1574—1633). T o l d y F e r e n c z t ó l . 1869. 176 l.	60 kr.
X. Szám. A magyar bővített mondat. B r a s s a i S á m u e l t ó l . 1870. 46 l.	20 kr.
XI. Szám. Jelentés a felső-austriai kolostoroknak Magyarországot illető kéziratai- és nyomtatványairól. B a r t a l u s I s t v á n t ó l . 1870. 43 l.	20 kr.

Második kötet. 1869—1872.

I. Szám. A Konstantinápolyból legújabbban érkezett négy Corvin-codex- ről. M á t r a y G á b o r l. tagtól. 1870. 16 l.	10 kr.
II. Szám. A tragikai felfogásról. Székfoglaló. S z á s z K á r o l y r. tagtól. 1870. 32 l.	20 kr.
III. Szám. Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. J a n n o v i c s G y. l. tagtól 1870. 43 l.	20 kr.
IV. Szám. Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez, F i - n a l y H e r i k l. tagtól. 1870. 47 l.	20 kr.
V. Szám. Solomos Dénes költeményei és a hétszigeti görög népnyelv. T é l f y I v á n l e v. tagtól. 1870. 23 l.	20 kr.
VI. Szám. Q. Horatius satirái (Ethikai tanulmány). Székfoglaló. Z i c h y A n t a l l. tagtól. 1871. 33 l.	20 kr.
VII. Szám. Újabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez (I. Magyar Pál XIII. századbeli kanonista. II. Margit kir. hercegnő, mint ethikai író. III. Baldi Bernardin magyar-olasz szótárkája 1582- ből. Második közlés IV. Egy XVI. századbeli növényzeti névtár XVII. és XVIII. századbeli párhuzamokkal. V. Akadémiai eszme Magyaror- szágon Besenyei elött) T o l d y F e r e n c z r. tagtól. 1871. 124 l. Ára 40 kr.	

A HANGSÚLYRÓL
A MAGYAR NYELVBEN.

BARNA FERDINÁND

L. TAGTÓL.

BUDAPEST, 1875.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALÁBAN.

(Az Akadémia épületében.)

Budapest, 1875. Nyomatott az Athenaeum r. társ. nyomdájában.

A HANGSÚLY A MAGYAR NYELVBEN.

(Olvastatott a m. tud. akadémia, 1872. jan 2-án tartott ülésén.)

Ezelőtt két évvel a magyar szenvedő alakról értekeztemben a tatik tetik kül- és ödik ödik bel-szenvedő alakok ősrégisége kimutatása végett más okerök mellett különös súlyt fektettem volt azon körülményre is, hogy a magyar nyelvben, tekintve annak egybefoglaló (syntheticus) természetét, más mint egyszerű (nem összetett) alak a szenvedő igére ki sem fejlődhetett.

Nem lévén a hangsúly tárgya a most említett értekezésnek, tanulmányaim arra akkoron ki sem is terjedhettek, s így nem is tűnt fel elcöttem akkor nyelvünk eme egyik nagy elvének egy szükségképeni következése, mely a hangsúlyra vonatkozik.

Most midön a hangsúly mibenlétének kérdése kezd tudósaink között vitás kérdés lenni: lelki szemeim akaratlanul is azon tanulmányokra fordultak, melyeket akkor tevék, s melyek engem egyéni meggyőződéseim szerint a kérdés megoldására vezetének.

Egyéni meggyőződéseim szerint, mondom, — mert épen a tudományos buvárlatok, kísérletek, tanulmányok történetei igazolják legjobban, mennyire ki van téve a vizsgálattevő tudománybarát a tévedhetésnek; de sokszor a hibák is tanulságosak, ugyanis hányszor nem történt már az, hogy a kísérlet vagy tanulmánytevő szaktudós a keresett igazság felfedezéséhez már a legjobb úton volt, s csak még egy lépést kell vala tennie, hogy az örvendetes h e u r e k k á t elmondhassa, de már ez nem neki, hanem egy szerencsésb) utódnak volt

fenntartva, — a ki, úgy lehet az ő tette tanulmányok nélkül még csak annyira sem boldogult volna a vitás kérdéssel, mint a mennyire ő. S valóban ha kivált a modern tudományok s ezek között mind a régibb mind az újabb nyelvészet történelmét is tekintjük: azt tapasztaljuk, hogy az egyes igazságok megállapításában, melyekből áll maga a tudomány, a tévedések eleintén talán még szaporábbak voltak, mint az értékesíthető valódi felfedezések, — hijába! egy csapással a fát sem lehet elejteni; azért a tudománybarát annak a sikertelen fáradozásnak nagyon is ki van téve, melyet a latin közmondás így fejez ki: oleum et operam perdidit, az evangyeliomi halászok pedig így: egész éjjel munkálódván semmit sem fogtunk. De azért a további fáradalomtól még sem szabad visszariadnia, el kell készülnie lenni a tudománybarátnak, hogy a botlásnak minden lépten nyomon ki van téve, de hát mennie kell botlani is. Jól tudom, hogy ennek én is ki vagyok téve, s ha ily nézet merül fel állításaim ellenében. én nem is kívánok egyebet mint csak is azt, a mi szigorúan méltányos, ellenfeleim vegyék fel lovagiasan az eldobott keztyűt, s küzdjenek velem nem az általánosságokba burkolódzó tekintély tiltakozásával, hanem okerők ellenében okerőkkel. Különösen egy körülményre bátorodom lehető ellenfeleimet figyelmeztetni, melyet rendszeren nem igen szoktak számba venni azok, a kik ama tanulmányoknak, melyeknek művelőihez számítom én is magamat t. i. az áltáji összehasonlító nyelvészetnek évek hosszú során át nem barátjai, hanem a priori elítélői voltak. Ezek egy nagy része azon nézetben van, hogy ha valamely sajtósága a magyar nyelvnek csakugyan létezik, annak magát már régen elkellett volna árulnia, ugyanis a magyar nyelv-művelés épen nem új dolog, és így lehetetlen, hogy annak oly számos és jelentékeny erőket számított művelőinek fel ne tűnt volna ez avagy ama sajtósága a magyar nyelvnek, melyről a finnezők, finnisták tudni akarják, hogy van, holott ilyesmiről hazaszerte senki sem tud semmit. Hibás nézet, kártékony előítélet ez, elfeledik az ilyenek, hogy valamint egyesek, úgy egész népek is luzamos időfolyamon át képesek sok mindenről teljesen leszokni, s az örök feledés tengerébe meríteni, a mi az előtt az egész nemzetnek egy-egy legfőbb eredetiségét, sajátosságát képező köz-

kincse volt, s helyette elsajátítani hosszas megszokás által a környezetétől naponként látott s hallott oly dolgokat, melyekhez nála azelőtt akár a hajlam akár érzék teljesen hiányzik vala.

És most tárgyamra :

Midőn én e tek. tud. Akadémia mult 1870. márcz. 7-iki nyelv- és széptud. ülésében ily czimű értekezésemet olvastam fel: »A finn költészetről, tekintettel a magyar ősköltészetre«; a megtörtént felolvasás után értekezésem Akademiánk két nagy érdemű tagjának bírálatra szokott módon kiadatván, csak a bírálat folytán pattant ki, hogy a hangsúlyra nézve nálunk két ellentétes nézet létezik, egyik: a költőké, a kik a magyarban a szóbeli hangsúlynak létezését tagadják, és ennek ellenében csak is a mondatbeli, másként értelmi hangsúlyt ismerik el, és a nyelvészeké, a kik a szóbeli hangsúlyt egyhangulag elfogadják s azt a magyarban a szó első szótágán lévőnek állítják. Ez utóbbiakhoz tartozom én magam is, jó okoknál fogva.

Sajátságos, hogy e két, látszólag homlokegyenest ellenkező nézet a magyar tudományos osztályban tetteleg létezett, helyesben mondva lappangott, a nélkül, hogy egy ily valóban fontos kérdés, vitás kérdésnek akár csak felismerve is lett volna; még különösb ennél az, hogy a nyelvészek huzamos időn át folyvást azon hitben élnek vala, hogy a mit ők vallanak, sem több sem kevesb, mint ugyanazon tanítmány, melyet Arany János a nagy körösi gymnasium 1856-iki évben megjelent tudósítványában olvasható »A magyar nemzeti versidom« czimű értekezésében érvényesített volt, kimutatván e kitünőségünk: a magyar legrégebb költészetben a bötürim (alliteratio) divatát, a 4 méretű vagyis 8 szótagos verseknek nagy régiségét, az utórimeneknek nálunk aránylag későbbi és feltűnőleg lassu fejlődött*) végre a mostan divó magyar nép-

*) Az utórimenekhez való érzék a magyar népnél még sokáig a mohácsi vész után is annyira hiányzik vala, hogy még Szenczi Molnár Albert 1606-ban is a magyarra fordított zsoltárénekek előbeszédében így szólhatott erre nézve: »Az régi magyar énekekben vagy semmi egyenlő terminatiók (rímek) nem voltak, avagy tiz vers is egymás után mind egy igében ment ki, a honnan a historiás énekekben számtalan az sok: vala,

dalokban az ütemek divatát. Mind oly dolgok, melyeket az altáji összehasonlító nyelvész nem csak aláírhatott, hanem egyszersmind álmélkodva szemlélhette, mily csudálatos egyezés van ama tanulmányok eredményei között, melyeket egy gondolkozása mélységéről hazaszerte ismeretes férfiú, az ő tanulmányaitól egészen függetlenül mutatott fel, és azok között, melyekre ő az összehasonlító nyelvészet sokkal könnyebb és biztosabb eszközével előbb utóbb kellett, hogy eljusson, de a miben ez uttal Akadémiánk egyik legnagyobb kitünősége által a lángész mindent átölelő hathatóságával megelőztetett. A hazai (altáji) összehasonlító nyelvészet e nagyfontosságú felfedezések becsét nem csak nem késett elismerni, hanem

---

vala, vala, kín az idegen nemzetek, kik ezt látják, nem győznek rajta eleget nevetni. De hála istennek, ez egy néhányszertendőkben az mi embereink is ékesb verseket szoktak írni.« Értekezések a Nyelv- és Széptudom. osztály köréből. IX. szám. Toldy Fer. Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez: Szenczi Molnár Albert. (Tehát akkor még csak egynehány esztendő óta kezdtek rimeket használni.)

Ugyan csak ő mondja ugyan ott e szavakat: »Annak okáért megdondolhatja minden, minemő nagy munkával kellett énnekem ez hosszú magyar igéket az francziai apró igékből álló versekre formálnom, holott egy syllabával sem tehettem többet hozzá sem a sensustól nem kellett eltávoznom. Mert nagyobb gondom volt az fundamentombeli igaz értelemnek fordítására, hogy nem az verseknek ékesgetésére.« (Molnárnak tehát, a külföldi sokoldalú s nagy alaposságú műveltséggel bíró férfiúnak feltűntek már e 7—8 sőt 9 szótagu magyar szavak, melyek nélkül magyar ember el nem lehet, de mivel gyerekkortól fogva hozzá vagyunk szokva, s a hanghordozás titkát öntudatlanul bár, de biztosan tudjuk, nagy könnyűséggel mondjuk ki, s észre sem is vesszük, mintha nem is volnának. De már abban, hogy a versszerzésben csakugyan nagy akadályokat gördítenek a verselő elé, s a rímek sem kerülnek ki a mellett oly könnyen mint akármelyik árja nyelvben, abban tökéletesen igazat adhatunk Sz. Molnár Albertnek. Ő e nehézségeket diadalmasan küzdötte le, — de van oly régi magyar nyelvemlékünk is, (Lyra caelestis), — melynek szerzője: Náray György . . . . . midőn a legszokottabb s legősibb magyar versnemmél (4 méretű) a később elterjedett utórimeket összeakarta egyeztetni, ezt nem tudta másképen megejteni mint a magyar mondatrend, különösen az alanyi és tárgyi ragozás teljes halomra döntésével, ez már nem törődött annyit a »sensussal« mint Sz. Molnár Albert, holott dolgozataiból eléggé kiérzék, hogy tösgyökeres magyar volt.

Hunfalvy Pál azokat a »Vogulokról« írott művében mint szigoruan e tanulmányokhoz is tartozó vívmányokat említette fel, nemcsak, hanem a megkezdett ösvényen egy lépéssel tovább haladva, rámutatott egyszersmind a magyar ösköltészetben a bokor kifejezéseknek a többi áltáji népekkel valaha közösnek lenni kellett divatára is. Mi természeteseb tehát annál, hogy midőn az összehasonlító nyelvész az áltáji ösköltészet minden sajátágait ily egymástól egészen függetlenül történt buvárlatok alapján fölfedezve látta; önkénytelenül rá kellett jönnie azon gondolatra, s illetőleg felmerülnie előtte azon kérdésnek: vajon az, a mit Arany János a magyar népdalokban ütemeknek ismert fel, s nevezett el, — nem ugyan egy-e azzal, a mi a finn költészetben már a mult században fel volt fedezve, s a finn nyelvészek és költők s ezek között egy Jusleniusz egy Porthán által accentus tonicus-nak felismerve és elnevezve, megkülönböztetésül a ragozási rendszerből folyólag a szuomi nyelvben csak oly gyakran, mint ugyan ezen oknál fogva a magyarban is előforduló 6, 8, 9 szavak páratlan szótagain lévő széphangzásu (euphonicus) hangsulytól, mely az első szótagon lévő hangsulynál sokkal gyengébb.

Egy ily kérdésnek az összehasonlító nyelvész előtt való felmerülése a finn nyelv és költészetben csak némi jártasság mellett is elmaradhatlan volt, mihelyt az illető az e téren való vizsgálódásra elhatározta magát. Ugyanis azok a jegyek, melyeket Arany János a magyar versidom legrégebb ismertető jegyeiül számlált elő, a finn költészetre annyira rá illettek, mintha csak nomine mutato azokat akarta volna ismertetni. Különbőség mindössze is abban látszott lenni, hogy a mint a magyar költészet ma ki van fejlődve, a versfajok a magyarban elég számosak, a mint azokat az értekező ur igen tanulságosan ismertette, a finn költészet pedig az egyetlen s valamennyi áltáji népek közkincsét képező 8 szótagos fajnál eredetileg többet nem használt, — de ez csak látszólag van így, ugyanis nem csak hogy a finn találós mesék valóban nagy-szerű gyűjteményében, melyek tulnyomóan nagyobb része az ősi versnemben van szerkesztve, — fedezhetni fel feles számmal olyanokat, melyekben az ősi versnem szótagai számától eltérés vehető észre, hanem a »Népdalok« gyűjteményében

(Kauteletár) is több van olyan, a melyekben ugyan ez tapasztalható; így történhetett ez nálunk is olyaténképen, hogy az eredeti ősi versnem, melyen a mondai költemények szerkesztettek, ugyanaz volt, mely valamennyi altáji népnél, ragozó nyelvök természetéből önként folyólag volt divatban, vagyis az, melyen a mondai finn költemények is szerkesztvék*), de utóbb a nemzetnek keresztyén hitre térte után, még pedig mint látók, elég későn, ezek mellett más versfajok is fejlődtek ki, t. i. a mostaniak egészen úgy, mint ezelőtt pár évvel a kertészet kedvelői értesültek volt arról, hogy legujabban sikerült kettős szárú és virágú tulipánokat előállítani csupán az által, hogy a mellékajtással ellátott tő mellékajtása az anyahajtás idejekorán történt eltávolittatása után gondosan ápoltatott, s az így nyert magból keletkezett növényen ugyanezen eljárás folytatott egész addig, míg a cél el nem érődött. Ez a különbség tehát csakis látszólagos volt.

Lényegesb ennél egy másik, s ez nem más, mint a finnben — mint fentebb említém, — már régóta ismeretes hangsúly, melyről, hogy ilyesmi, avagy ennek megfelelője a magyar népdalokban szintén volna, az Arany J. értekezésében nincs emlékezet, hanem e helyett a magyar népdalok elszámolt jegyzei között az ütemekkel találkozunk, miről meg a finn költők hallgatnak, holott az, a mit Arany így nevez, csak úgy meg van a finn költeményekben, mint a magyarokban, úgy hogy nem hiányoztak a mult században finn költők, a kik a szokott 8 szótagos verseket a 4-ik és 5-ik szótag közötti megszakítással vagyis sormetszettel tartják vala egyedül helyeseknek, de a mitől Porthán idejében eltértek már, a finn nyelv erősen trochaicus természetét és a páratlan szótagokon

---

*) Ennek a teljes és tökéletes egyezésnek legvilágosabb jegyül tekinthető a legrégibb körmondásainkban található előrímeinek a finn előrímeikkel való teljes egyezése, és a skandináv költemények előrímeitől való lényeges különbsége. Ugyanis míg a finn és magyar előrím mindenkör kizárólag csak egyetlen versre szorítkozik, még pedig hogy annál jobban kiérezetthessék, rövidke 8 szótagos versre, addig a skandináv versek előrímei több versekre is kiterjedhetnek, a minék oka a hosszabb verssorokban rejlik, minthogy itt másképen elvesztek, elmósódtak volna.

lévő felhangsúlyt tartván szem előtt. Önkénytelenül rá kellett tehát jönnie a gondolatra a vizsgálattevőnek, hát ha egy a kettő, hát ha az, a mít Arany János ü t e m u e k nevezett el, egyenesen a hangsúly által van feltételezve, hátha épen e ténykörülmény fogja legerősb bizonyítékát szolgáltatni annak, hogy a magyarban valóban van szóhangsúly, csak úgy, mint minden nyelvben, és így nyelvünk e tekintetben sem valami csonka-béna özönviz előtti csudafajzat, valami tevegém (strucz), hanem egy jól megtermett nyelvegyed, melynek minden egyes szava első szótagán van a teljes, avagy a körülmények szerint gyengült bár, de így is tagadhatatlanul létező hangsúly?

Szolgáltatta pedig a megoldást, — mint fentebb is mondtam, — épen a magyar nyelv erősen synthetikai, s e tekintetben még a classicus nyelveket is maga mögött messze hátrahagyóan ilyen természete, de másrésről annak is észlelése, miért uralkodnak a magyar népdalokban az ütemek annyira, hogy ez által más népek költeményeitől különböznek.

Lássuk tehát monnót.

Alig hiszem, hogy a magyar tudom. Akadémia I. osztályának akár nyelvész, akár széptudományi tagjai közt volna csak egy is, a ki kétségbe vonná azon igazságot, hogy midőn egyes magyar szót mondunk ki, a hangsúly mindig az első szótagon van, és pedig az értelmi hangsúlyt kizárólag vallók szerint azért, mert ilyenkor az egyes szó egész mondattal ér fel.

Ha a dolog így van, pedig így van, akkor csekély nézetem szerint arról vitázni, vajon a magyarban csupán csak mondat — vagyis értelmi hangsúly, s nem egyszersmind szóhangsúly is van-e? egészen felesleges, a mi az alább mondandókból ki fog tűnni.

Ugyanis nyelvünk synthetikaisága nem csak abban nyilvánul, hogy a nyelvben történhető mindennemű viszonyítást ragokkal eszközöl, s e közben egy nagyon jelentékeny része a viszonyítás azon eszközeinek, melyek az árja nyelvekben külön szót képezve önállóan szerepelnek, az áltáji magyar nyelvben a viszonyított szóval egybeolvad, hanem abban is,

hogy még az önállóan szereplő szók is a mondatban annak kiegészítő részei gyanánt olyképen sorakoznak egymáshoz hogy az összetartozók közül a viszonyítás mindig az utolsó szó végén történik, a többi pedig változatlanul marad, ilyenek : a) valamennyi összetett szavaink, b) a névmutató az utána következő szóval, c) a melléknév a főnévvel, d) a birtokviszonyt (genitivus) képező birtokos és birtok, kivéve azon esetet, midőn a birtokost és birtokot jelentő mindkét szó, avagy csak egyik előtt melléknév áll, továbbá midőn a birtokviszonyban a birtokos a birtok dolognak utána áll; példának okáért: a bátyám gyönyörű kertje, — a nagyobbik fia a bátyámmak; e) az igekötő és igehatározóknak az igéhez való viszonya, f) a mint és hogy módhatározót, továbbá a ki, mely, mi visszahozó névmást megelőző névmutató, állítást képező mondatokban (a hogy, a ki, a mely, a mi) p. o. amint én látom, ahogy én tudom, aki a rózsáját igazán szereti stb., sőt az ilyenek is: mit látok? azt mondom stb.*), a hangsúly ilyenkor mindig az első szó első szótagán van, p. o. az orrom, a szemem, kútágas, puskatok, zsebbeli, a nyáron, számtartó, tisztartó, harapófogó, cséplőgép, igaz barátság, apja fia, anyja lyánya, falu háza, jól van, derekasan tetted, megverték, elintézték, elmondódott, bevégeződött stb., melyekben a hangsúly mindig az első szón, s illetőleg annak első szótagán

*) Hogy mennyire meg van az erre való törekvés a magyarban, hogy az egyes mondatrészeket egyetlen hangsúlyos szótag vezérlése alatt, úgy szólván egyetlen hosszabb szónak tekintse s így bánják el velők, elég legyen azon bizony dologra hivatkoznom, miszerint tényleg vannak egyetlen szót képező igéink, melyeknek az árja nyelvekben 4—5 külön önálló szó felel meg p. o. elhozathattam volna de nem akartam, németül: ich hätte es wohl wegbringen lassen können, ich habe es aber nicht gewollt. A magyarban a két mondatban van összesen 5 önálló szó, a németben pedig nem kevesebb mint 13. Oka ennek abban rejlik, hogy az elhozathattam szóban minden egyes szótagnak egy-egy önálló szó felel meg, a németben és pedig 1. weg, 2. bringen, 3. lassen, 4. können, 5. 6. 7. ich, es, habe. Hasonló példákat hozott fel Révay is Gram. elaboratorjában, de más érdeken t. i. annak bizonyítására, hogy a magyar nyelv ragai mind saját értelemmel bíró önálló szavakra vezethetők vissza egy ős- vagy a mint ma hívjuk minta nyelvben. Emlékeztetnek némileg, de nem egészen ilyenek, mert önállóan iratik minden szó, a francziában az ilyenek mint: qu' est ce, que cela, mely mondat rendesen

van. Van pedig azért, mert mindezen esetekben az egyes összetartozó szavak, ha nem is helyesírási tekintetben, de más-képen hanghordozási tekintetben egyetlen szónak tekintendők, melynek a viszonyítás a legvégén, vagyis az utolsó szótagon raggal megtoldva történik, a többi egész szótest pedig változatlanul marad, a hangsúly pedig az első szótagon van, akár legyen az ily mondatrész (alany, tárgy, ige, eszköz, mód stb., egy szóval mindaz, a mi az ismeretes latin versben foglaltatik: quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur quomodo, quando) egyetlen szóval képviselve a mondatban, akár pedig a fentebbi módon kiegészítve, vagyis más szavakkal: a nyelvszellem ugyanazon elvet követi a mondatrészek külön-külön hangsúlyozásában akár legyen a mondatrész egyetlen szóval, akár több szóval (p. o. fő- és melléknév) képviselve; mintha csak egyetlen hosszú szó volnának, melyekhez gyakran hasonlítanak is, mint ezt imént bővebben kifejtém.

Az eddig elmondottakra nem csekély világot vet három szó, melyeknek eredete kétség alá nem eshetik, e három szó: já m b o r annyi mint jó e m b e r; n é m b e r a. m. nő-ember (a népnél máig is a s s z o n y ember); ü n n e p a. m. ülő-nap, melyek régenten okvetetlen két szót képeztek, ma pedig egyetlen szónak ejtetnek, a minnek fő-okául nem annyira az elisio (habár ez is) mint inkább a most vázoltam elv, vagyis az ugyanazon mondatrészhez tartozó szókat egyetlen szó gya-

---

úgy ejtetik ki mint egy kéttagú egyetlen szó (keszk-szlá) de írva 5 önálló szót tesz ki. Nem lehetetlen, hogy ezen esetleges találkozásnak oka azon következetes ellentétességben rejlik, melyben van a tisztán előlviszonyító francia nyelv a ragozó magyarhoz s a mely olyaténkép hasonlít egymáshoz mint jobb- és balkéz, — e következetes ellentétesség több ponton nyilatkozik a két nyelv között, s ezek egyike a hangsúly is mely a magyarban az első, a francziában pedig az utolsó szótagon van.

Legjobban láthatni mindezt a főnévnek a mellénevek, és rokon nemű szókhoz (névmások, számnevek) való viszonyán, ezek között pedig legjobban a névmutatón, melyre az utána következő főnév oly erős hatást gyakorol, hogy a z bötü másallhangzón kezdődő szók előtt kihagyatva könnyebb kimondás kedvéért azzal egybeolvad a nélkül, hogy azért megis az utána következő szóval egy szónak volna vehető, avagy csak áthasonulásnak is, a mely a dolog természeténél fogva csak is ugyan azon szóban történhetik, csak ott lehet helye.

nánt kimondásra való hajlam, vagyis az én felfogásom szerinti hangsúlyozás s a vele együtt járó hanghordozás tekintendő, mely ha a hosszabb szókat egyetlen szóvá nem képes is átalakítani, ugyanezt e rövidebb egytagu mellékneveken, mint láttuk, tetteleg végrehajtotta.

Nem kis felvilágosítást képez az eddig elmondottakra nézve nyújtani a török nyelv, melyben a segéd létige 3-ik személye a *dur*, az előző szóval annyira együvé olvad, hogy az altáji nyelvek hangrendi törvénye szerint annak hangzóját is szigoruan követi, s a szerint lesz *dur*, *dür*, *dür-ré*, egészen úgy, mint a birtokrag egyes számú 3-ik személyének *i* raga, mely a körülményekhez képest *ü* *ü*-nek hangzik. Ez egyéb-iránt az egész török nyelven észlelhető, s annyira megy, hogy például azon elv alúl, miszerint a török főnév egészen úgy, mint a magyar, maga előtt mindent melléknévvé alakít át, még csak a nem egyenes vonzatú mondatokra nézve sem tűr meg kivételt, a mi az okát képezi annak a török nyelvben, hogy visszahozó névmással képzett mondatai nincsenek.

Mindezek annak bizonyítására vannak felhozva, hogy az egy mondatrészt képező, bár különböző beszédrészek a magyarban egyetlen szónak tekintendők, s úgy kell őket kiejteni, mintha egyetlen szó volnának. Miután pedig a hangsúly egyetlen szóban mindig csak az 1-ső szótagon van, következőleg itt is (több szóból álló mondatrészen) egész hangsúly csak is az első szó legelső szótagán van, a többi önálló szavakéra pedig már csak félhangsúly esik, mivel hogy az első a többit elnyomta, vagy is más szóval élve, gyengülést szenvedett.

Az eddig előadottakban foglaltatik a kulcsa egyszerűsmind a szóbeli hangsúly olyatén értelmezésének, meghatározásának (definitio) a mint az a magyarban tetteleg létezik, miszerint a hangsúly a magyar beszédben a hanghordozás azon sajátága, melylyel a beszélő beszéd közben az akár egyetlen, akár több szóból álló kiegészített mondatrész első szavát, s illetőleg annak első szótagát nagyobb erélylyel mondja ki, s az által, hogy minden kimondott önálló szó után kissé megállapodik (a mondatrész első önálló szava előtt tovább), a többiek előtt kisebb ideig, sokszor erre, kivált sebes

beszéd közben inkább csak az akarat van meg, a mikor csak a hanghordozás olyan, milyen szokott lenni akkor, midőn a megállapodás valóságos) egymástól elválasztja, s ez által nagyobb érthetőségre törekszik, a mi közben a több szóból álló mondatrész többi, u. m. 2-ik, 3-ik, 4-ik szava első szótagján lévő hangsúly az első szóéhoz képest gyengülést szenved ugyan, de azért másodrendű hangsúlynak meg is marad.

Van-e a páratlan 3., 5., 7-ik szótagokon, mint a hogy a fímben van, ezt ezuttal nem vitatom, eredetileg így kellett lenni, de mióta névmutatókkal és igekötőkkel élünk, azéta szükségképen változásnak kellett beállani, hamindjárt e változás nem igen látszik többnek lenni, mint amynak, hogy a névmutató- avagy igekötővel ellátott szónak széphangzási hangsúlya (accentus euphonicus) helyet cserélt, példa ezt világosabbá fogja tenni, e szóban például: menthetetlenül, a széphangzási hangsúly a 3-ik (tet) és 5-ik szótagon (nül) van, ha azonban a fel igekötőt elibe teszem, a felmenthetetlenül szóban a 3-ik és 5-ik szótag már nem az előbb jeleltem tet és nül, hanem a he és le lévén a széphangzási hangsúly ezekre fog esni.

Ugyanis igen gyakran történvén a magyarban, hogy valamely viszonyítandó mondatrész hosszabbra is terjedhet, semhogy ha csak beszédközben hangsúlylyal, írásközben pedig írásjegyekkel a lehető pontossággal nem különböztetünk, még pedig sokkal gyakrabban, semmint ugyanezt az írja nyelvekben tenni szükséges, fárasztóvá, sőt érthetetlené ne lenne a beszéd, más is ennél fogva a hangsúly a magyarban, semmint az írja nyelvekben, mert azokban nem forogván fenn a magyar nyelv most jeleztem szüksége, miszerint itt a mondatrészeket mindig el kell egymástól választani, lehet az a körülményekhez képest 1., 2., 3., 4-ik szótagon, mivel hogy nagyrészt egészen más októl van feltételezve, míg a magyarban csak is a mondatrész 1-ső szótagán van egy főhangsúly, a mondatrész többi következő szavai első szótagán pedig egy-egy gyengült vagyis felhangsúly, melyet sokszor csupán azért nem veszünk észre, mert a magyar beszéd természete hozza magával, hogy a beszélő a viszonyítás jegyét képező ragl.oz avagy utóljáróhoz önkénytelenül, s feltartoztathatat-

lanul rohan, hogy ez által az elérni ohajtott mondatbeli értelemhez mielőbb eljuttathassa a hallgatót; kényszerülve van erre az által, hogy a magyar nyelv ragozó nyelv lévén nincsen neme, nincsen ejtegetése, hajtogatása, (e kettőt a ragozás pótolja ugyan, de nem egy) nincsenek praepositíói, nincs belidomulása, mely mind ezen eszközök segélyével oly kényelmesen irányozhatja a beszélő a hallgató figyelmét előre is oda a hova akarja, a hallgató pedig még kényelmesben kísérheti figyelmével egész a beszélő gondolatának előre ki találásáig; nem hagyhatjuk a melléknevet, részesülőt a főnév után, mind ezek azt viszik véghez, hogy mi ugyanegy mondat alkatrészeit úgy mint ezt kisebb-nagyobb mértékben minden árja nyelv teheti, nem szórhatjuk szét, ha csak teljesen érthetetlenek nem akarunk lenni, azért az ily versek mint p. o. a latinban ez *Nubibus atris Condita nullum Fundere possunt sidera lumen*, valóságos lehetetlenségek, ugyanis a magyarban nagyobb világosság okáért mindent a maga helyén kell hagynunk már csak azért is, hogy a hangsúly s a vele együtt járó hanghordozás kiérezhető legyen; ép ily lehetetlenségek az angol és francia mondatok oly könnyű kezelésű hátravetett mult részesülői is, melyeket a magyar nyelv kénytelen mindig elől mozdulatlanul hagyni, — legyenek ezek még oly hosszúak.*) Az egyetlen a mivel a magyar irány eme nagy nehézségein segíthetünk, a körülírás, s apróbb mondatokra szedegetés az alanynak szükség esetében ismétlése, melyre példa lehet Szenczi Molnár Albert előbb idéztem helyének eme tétele; »*ki n az idegenek kik ezt látják, nem győznek rajta eleget nevetni*« s eme másik, melyet valamelyik lapból jegyeztem ki »*Aztán az az unalmas téli nap, milyen jó az reflexiókra,*« mely ismétlései a névmutatóknak egyaránt megszokottak a törökben, finubén, — s mint értekezésem felolvasása óta látom a vogulban is.

Az árja nyelvekben ez mind másképen van, nincs ugyanis köztök egy is mely nem nélkül ellenne, s miután ez minden

*) A rokon nyelvek közül egyedül a vogul nyelv az, mely ezt nagyban is irigylendő könnyűséggel teszi, mint erről az értekezésem felolvasása óta megjelent Máté evangelioma fordításából bő alkalmam volt meggyőződni.

főnévre kiterjed, ez által az van elérve, hogy igen ritka mondat az, melyben ha a hallgató egy két szót már hallott egy mondatból, a többi még hátralévőt ne tudná gyanítani, mert egyik szó a jegyeivel rá utal a másikra, míg ez a magyarban nem történik, hányszor nem esik meg a magyarban, hogy kétértelműség kikerülése végett kénytelen a nyelvszellem különböztetéseket létesíteni a mondatban, különösen ott a hol a beszédrészek összefolyását akarjuk meggátolni, nehogy például az alany a reá következő birtokragos szóval birtokviszonyt létesítsen a beszélő szándoka ellenére, máskor ismét az alany a mondománynyal össze ne olvadjon csatlás (copula) hiányában; vagy pedig a főnév előtt álló szintén főnév át ne alakuljon melléknévvé, s kétértelműség talán nevetségesség ne támadjon, hányszor nem történik meg, hogy két önálló szó ha hangsúlylyal el nem választjuk, összefut p. o. a lapok, alapok, alap-ok, — (egyaránt gyakoriak, és eléggé ismertek az ilyenek a finn nyelvben, a mint ennek igen alkalmas példájául szolgálhat a finn népmese-gyűjtemény 3-ik kötete VII-ik meséjében előforduló e hely: hol a házi ebhez vendégül ment farkas ittas állapotban éjszakának idején az általános mély csend közepett így szól az ebhez »laulanko ma lanko,« énekeljek-e bátya, hol laulan,-ata énekelni-t jelent, ko a kérdés szokott jegye a magyar é, ma a személy-névmás 1-ső személye a magyar én, la n k o atyafi, bátya. Az értelem változást a la u és k o szüli, melyek akármelyike ha a laulanko szóból elvételik, más értelem támad épen úgy mint a fennebbi három különböző értelmet fejező ugyanazon magyar szótesten látók. Ugyanott az eszt állatmesékben szól így a farkas, laulanko ma kuomaseni, — (énekeljek-e koma) itt meg a ko és ma adnak egy oly szót, mely a rákövetkező ku o maval majd egészen azon hangzásu, — mint láthatjuk itt öntudatlanul bár, de mindenesetre szándékosan vannak a mondat szerkezetek alkalmazva, s a nyelvnek szójátékokra alkalmas volta mintegy előtűntetve.)

Ime ezt írás közben szemmel látható jegyekkel igyekszünk elhárítani (azért a hiányjelnek a névmutató után minden előleges megvitatás, és írói megállapodás nélkül történt elhagyását is ép oly kevéssé lehet helyeselni, mint a pontozott

é-nek írás és beszéd közben, megkülönböztetése hiányát) hát beszéd közben hogyan segítünk magunkon? úgy hogy minden mondatrész elején mikor egyenként sor kerül reájok, kissé megállapodunk s erélyesen mondjuk ki, avvagy ha a beszéd természete ezt nem engedi, oly hanghordozással élünk, a milyent szoktunk használni midőn ezt módunkban áll tenni s mely e szerint tisztán a hangsúly kifolyása, s tény, hogy beszéd közben ezzel az eszközzel biztosban tudunk különböztetni, mintsem írás közben az írásjegyekkel.

És ez természetes. Ugyanis a hangsúly az egyes nyelvekben sok mindentől lehet feltételezve, — nem kis befolyással lehet erre azon elemek egybefüggése, a bötök sorakozása, a melyekből áll maga a szó valamely nyelvben. Ha az árja nyelvekben a szó gyökét tekintjük, ott nem csak belidomulással találkozunk, úgy a viszonyítás- mint szóképzésben is, hanem azonkívül a mássalhangzók oly nagyszerű váltakozásával, hogy azokat akár török, akár finn, akár magyar néphez tartozó nem-írastudó ember ki sem tudná mondani, mivelhogy e nyelvekben teljességgel nem találatnak, s a nyelvek kimondásmódja szerint ugyanannyi szótagot adna némelykor egyetlen több mássalhangzóból álló egy szótagú szó, a hány mássalhangzó találatik benne vagy pedig a mássalhangzók egy részét kimondatlanul hagyná, így a törökök ha németül megtanulnak a német nichts-et rendesen nikisz-nek mondják, a svédből iszvedset-et csináltak, — egészen úgy mint a magyar a stallumból istálló-t a scholából iskolá-t a feldspáthból földpátot; a finnek a scholából koulu-t Stephanusból Tahvannus-t, a svédfranskából ranská-t, frökenből ryökkinä-t, professorból rohewessori-t csináltak, de már oly szavak mint például a következők: kraft (4 mássalhangzó), obst (3 mássalhangzó), freund (4 mássalhangzó azonkívül egy ikerhangzó) a latinban trabs, plebs (4 msh.), e két szót: ptrücsök, ptrüsszent (nem tücsök, tüsszent, mint az újabbak nagy bölcseknél tudni akarják,) ugyanis mindkét szó hangutánzó, a tücsök, tüsszentés pedig már nem az, kivéve, teljességgel nincsenek, ugyanis a magyarban a szótó akkor mikor egy szótagu, áll rendesen egy vagy két mássalhangzóból és egyetlen magánhangzóból, ikerhangzók nyelvünkben csaknem egészen hiányzanak, p. o. fa, fü, jó, só, sás, bot;

elég számosak az ilyenek mint kert, föld, tölgy, térd, bolt, folt, kard, part, sajt, csont, nyest, de ezeknek egy jelentékeny része vagy idegen eredetű, vagy pedig kopások, vagy is eredetileg nem zárt, hanem nyílt szótaggal végződő kéttagú szavak maradványai, melyek utóhangja *u ü*-jüket később elvesztették. Az ugyanazon egy szótagban található mássalhangzók csekély száma, s az ikerhangzók úgy szólván teljes hiányának, mint oknak az okozat szükségképeni következménye azon körülmény, hogy annyi majd egészen azon hangzású szó, nincsen egy nyelvben sem *) — mert hogy 2 mássalhangzóval, s az ikerhangzók teljes mellőzésével a gyökérszók oly nagy-szerű sokféleségét az altáji magyar nyelv nem állíthatta elő, mint az írja nyelvek bármelyike, ahhoz nem kell magyarázat.

Azért a magyar beszédben a szavakat lehetőleg tisztán kell kimondani, különben érthetlenség támad, a mit olyanok beszédén, kik nyelvünket meglelt korban tanulták meg, naponként tapasztalhatunk, mivelhogy azon minden legkisebb hibításra oly csudálatosan érzékeny finom hallást, mely a született magyarnak kiváló sajátja, idegeneknek meglelt korban elsajátítani, határos a lehetetlenséggel, de a szónak tiszta kiejtése magában még nem elég, hanem azon kívül nyelvünk a hangsúlylyal való különböztetésre is jobban rászorúl, mint bármely más nyelv.

Lehet-e tehát azt állítani, hogy a magyarban szóhangsúly nincs, hanem csak mondathangsúly? A mint vesszük, sokszor történik, hogy az emberek ugyan egy dolognak más nevet adnak, s ugyanazt értik; az sem egészen példa nélkül való a tudományok történetében, hogy nagy hírnevű tudósok, ugyanazon egy dolgot érvényesítés közben tudni akarták, hogy »de bizon nekem van igazam« s végre kisült, hogy mindakettő egy ugyanazon igazság mellett küzdöttek teljes komolysággal. Multa fiunt eadem sed aliter, mondja Quintilian. Nem akarom magamat a nálamnál hasonlíthatatlanul nagyobbakhoz távolról is hasonlítani, rosszul állana az egy magyar tudománybaráthoz, még ha saját természete nem tiltaná is

---

*) Vaj igen! értekezésem felolvasa óta ugyanis bő alkalmam volt meggyőződni, hogy a vogul nyelv ha felül nem mulja, bizonyára utóléri e tekintetben is a magyart.

ezt neki, egy oly korban, midőn tudományt a fajbelileg született magyarban még csak lehetőnek sem hisznek már, — s erre mulhatatlanul csak is külföldit hisznek rátermetnek, avagy ha belföldit, csak is olyat a kinek neve, s anyanyelve is a német volt. De a hazai nyelv nekem talán még kedvesb mint nekik, s így annak igazságai kutatására jogosítva érzem magamat; én tehát úgy látom a dolgot, hogy a magyarázat, a melyet adtam, szigorúan megfelel az igazságnak, miszerint van igen is a magyarban nem csak értelmi hangsúly, hanem és pedig első helyen szóhangsúly is, s a kettő nem csak hogy nem zárja ki egymást, hanem épen ellenkezőleg szépen kiegészíti, ugyanis az egyes szók hangsúlyától az értelmi hangsúlyhoz olyatén átmenetel van mint az elvetett magcsirájától magához a teljesen kifejlett növényhez, avagy fához, és annak ágbogaihoz, ugyanazon jelenséget tüntetvén élénk úgy a csira, mely mindössze két gyöngéd levélke, mint maga a kifejlett terepélyes fa számnélküli ágbogával s milliónyi levelével, melyek alapszámban véve ugyanazok, mint a két csira levél az ő első kópók és hasonlatosságok.

Az eddigiekből azt láttuk, hogy a szóhangsúlynak a magyarban főtiszta a mondatrészek kiemelése, s hogy így fejezzem ki magamat, érezhetővé tétele: — elmondom már most, hogyan sikerült ezt nekem megfigyelnem. Sikerült ez nekem az által, hogy a finn nyelvvel huzamosb időn át foglalkoztam. Azt csakhamar észrevettem, hogy a hanghordozás a magyarban és finn nyelvben egészen egy húrton pendül; tudtam azt is, s igaznak találtam, hogy a főhangsúly ott mindig az első szótagon van a szóban, de ezenkívül a többi páratlan szótagokon is van egy gyöngébb (széphanzási) hangsúly. Figyelni kezdtem tehát a hangsúlyra a magyarban is, s legalább én csak úgy, mint mindazok, kik hazánkban nyelvészettel tüzetesen foglalkoznak, csakhamar rátértem arra, a mit egyhangulag vallanak, hogy a hangsúly a magyarban a szó első szótagán van, midőn pedig ezelőtt több évvel a Kalevalát kezdtem fordítani, nem egyszerre, hanem csak huzamos idő elteltével a finn ősköltészetnek a magyar ősnépköltéssel való összehasonlítása folytán arról győződtem meg, hogy az eredetileg nálunk is ugyanaz volt, a mi a

finneknél, s ime ezen már a hangsúlyt is sokkal teljesben megfigyelhettem, mint bárhol is másutt, ugyanis a 8 szótagos és bokorkifejezésekkel (paralellismus) ellátott utórimetlen finn versek az e nyelvekben létező szóhangsúlynak a lehető legtökélyesebb mintaképet szolgáltatják az által, hogy egy-egy vers lehet ugyan egész mondat is, de még is sokkal gyakoribb azon eset, hogy annak tagokra szedett részei, u. m. alany, tárgy, eszköz, időpont, mód stb. (párhuzamok) 2., 3., 4., sőt több versben is soroltatnak el, úgy, hogy minden vers 1—2 mondatrésznek felel meg*); minthogy pedig a vers kezdetén szükségképen hangsúly van (enjambement, vagyis a mondatrész darabokra szaggatása egészen szokatlan) önként következik, hogy minden mondatrész eleje önálló hangsúlyt kap; ime, a mi itt kiválóan észlelhető, ugyanaz a hangsúly észlelhető úgy a finn, mint a magyar közbeszédben is.

Igaznak kell ennek lenni, mert az így készített versek a finn köznépek oly könnyen kerülnek, hogy a nép fiai közül egynémelyik képes hevenyészve ha kell, akár folyton ily versekben beszélni, mit sokszor nagy tudományú s teljesen megbízható férfiak is álmélkodva szemléltek; mindez pedig nem történhetnék, ha a versbeli hangsúly nem volna egy a közbeszédbelivel, mert míg így arra szolgál, hogy a versek keletkezését könnyítse, ellen esetben csak nehezíteni fogná, ha t. i. a versbeli a közbeszédbelivel ellenkezésben volna, de nincs, — a honnan én arról győződtem meg, hogy a finn versek, kapcsolatban az ószékely balladákkal, s némely régiebb verses nyelvemlék-maradvánnyal, a hangsúly megfigyelésére különösen alkalmasak, mert ezekben a hangsúly a közbeszédbelihez viszonyítva mintegy mintaszerűleg van kezelve.

A régi nyelvemlékbeli verses maradványokban, mint a minők: Sz. Katalin legendája, Kinizsi Pálné imádságos könyve, s főleg a székely balladák sajátosságosan magyaros zamatú szerkezetében a verselés módja, a finn versekével oly nagy hasonlatot mutat, hogy amannak ezen, ugyszólván minden jellemvonását a maga eredeti tisztaságában, s őseredetisé-

*) A mondatrészek emez elválasztgatásán alapulnak a közbenső rímek, és a sajátosságos végtagismétlések a következő vers elején mind a finnben, mind a székely ó-balladákban.

gében megfigyelhetjük; mire nézve a hangsúly megfigyelésére ezeket minden egyébnél alkalmasbagnak tarthatjuk; mivel hogy ezek tisztán csak a hangsúlyra vannak alapítva, a mint a finnek önnyelvükön mondják: korolle perastettut.

Példákat erre nézve elég bőven hoztam fel a finn költészetéről tartott értekezésemben (lásd »Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből« III. kötet VI. szám 1873.) mire nézve azokat ezuttal ismételni feleslegesnek tartva, eléglen még csak annyit jegyezni meg, hogy a hangsúly annyira szülőanyja az altaji nyelvekben a nyelv nemzeti versidomainak, hogy egyaránt biztosan lehet következtetni a hangsúlyból a valaha létezni kellett eredeti ősi versnemre, mint az ősi versidomban írott bármi kevés maradványokból — ha ilyenek léteznek — a hangsúlyra. A mivel azonban nem akarom azt mondani, hogy nyelvünkben a szótagok hosszúsága, vagy rövid voltának nem volna meg a maga szerepe; ez igen is van, — nemcsak, hanem az is bizonyos, hogy az ezeket jól használni tudás tetemesen képes a magyar versek hangzatosságát emelni, valamint az is, hogy a kettő igen jól megfér együtt.

En a hangsúlynak fentebb azon értelmezését (defini-tióját) adtam volt, miszerint az a magyar beszédben a hanghordozás azon sajátága, melylyel a beszélő beszéd közben az akár egyetlen, akár több szóból álló mondatrész első szavát, s illetőleg annak első szótagát nagyobb erélylyel mondja ki, s az által, hogy minden kimondott önálló szó után kissé megállapodik (a mondatrész első önálló szava előtt tovább, a többiek előtt kevesb ideig) egymástól elválasztja, s nagyobb érthetőségre törekszik, a mi közben a több szóból álló mondatrész többi, u. m. 2., 3., 4. stb. szava első szótagán lévő hangsúly az első szóéhoz képest gyengülést szenved ugyan, de azért másodrendü hangsúlynak mégis megmarad. Ha a hangsúly emez értelmezését az ütemről adtam értelmezéssel összehasonlítjuk, úgy fogjuk találni, hogy a kettő úgy viszonylik egymáshoz, mint ok és okozat, vagyis az ütemnek oka a hangsúly, s így tekintve a dolgot, a most adtam értelmezés nem egy tünetnek adja a kulcsát kezünkbe, ilyenek:

1-ör miért kedvelik a magyar népdalok az ütemet, s a mi ez által van feltételezve, önálló szót, vagy is a mint mon-

dani szokták: sormetszetet. Ez azért van, mert minden ütem eredetileg mondatrészt képvisel annak első szaván, illetőleg szótagán lévő hangsúlylyal. Ezt a 8 szótagos, bokorkifejezéses és előrímes altáji népköltészet népdalai oly szigorúan megtartják, hogy, semmint a mondatrész derekán lévő szó félhangsúlyával beérjék, inkább ismétléseket használnak, vagy pedig azon értelmű szókat halmoznak össze egész addig, míg egész kényelmesen szerit ejthetik annak, hogy a következő mondatrész (vers) ütemet kezdhet, a mi megint további okát képezi a bokorkifejezéseknek (paralellismusoknak) és így nem betegség az, mint egyik szépirodalmi kitűnőségünk tudni akarta, hanem a nyelv természetéből szükségképen folyó sajátosság, melyet akár tagadni, akár meglátni nem akarva, ignorálni egyaránt hiba volna, adott eseteknek kell az ilyeneket venni, s nyelvművelésünket ahhoz képest intézni.

De az ütemeknek állandóan mondatrészekkel kezdődése kivált az újabb keletkezésű versekben, mindenkor eszközölhető alig lévén, kénytelenek vagyunk sokszor gyöngült hangsúlylyal is, vagyis a mondatrész 2-ik, 3-ik, 4-ik szavával is beérni, sőt költőink széltére használják a legösszetartozóbb mondatrészeknek, nem ritkán összetett szóknak szétszakítását, s egyik versből a másikba minden habozás és tétovázás nélkül való folytatólagos áttevését is, vagyis azt, a mit a francziák enjambement-nak neveznek. A mi az ily gyöngült hangsúlylyal kezdődő ütemű verseket illeti, ezek sokkal csekélyebb hatásuak ugyan, de jól választva s a teljes hangsúlyos ütemekkel vegyítve, a vers 2-ik 3-ik ütemének, mégis megjárják, de már a szorosban összetartozó mondatrészek megszakítása s egyik versből a másikba átsapva áttétele megengedhetetlen, mert az ily átsapkodások nem csak a magyar, hanem egyáltalában valamennyi altáji nyelvek nemzeti versidomaiban egyaránt ismeretlenek; oka ennek ugyanazon sajátossága nyelvünknek, melyre fentebb rámutattam, előadván, hogy nyelvünknek nincs annyi jegye, mint az árja nyelveknek, mire nézve a mondatrészek egyes szavait több versbe szétszórunk nem lehet.

2. Vannak a magyarban igen-igen jó hangzású versek, sőt ilyen összes népköltészetünk, a melyekben, ha a lejt

méret kivált az utolsó ütemben igen jó szolgálatot tesz is, s azok hangzatosságát nagy mértékben emeli, egészen úgy, mint a finnben, még is, minthogy ezek készítésekor a quantitásokra a nép teljességgel nem szokott tekintettel lenni, s következetesen használva majd soha sem is jönnek elő; szoros értelemben se trochaikus, se jambikus verseknek nem mondhatni. Mi lehet tehát az, a mi azoknak azt a sajátságos jóhangzást és természetes kedvességet kölcsönzi? felelet a természetes beszédtől soha el nem távozáson kívül a hangsúly, mely kapcsolatban a rajta, mint okon az okozat alapuló ütemekkel a magyar népköltésnek egy sajátságosan eredeti kinyomatú ábrázatot (physiognomie) kölcsönöz, mely valamennyi népdalainkon felismerhető, de a melynek mintaképe a 8 szótagos, bokorkifejezésekkel és előrímmel ellátott utórímekeket nem valló versalak, melynek példái, mint fentebb is mondán, legépebben maradtak fenn az ószékely balladákban, de már itt is hiányosan, a mennyiben időjárástával részben ezek is felvették az utórímekeket, az előrímekeket pedig nagyrészt elejtették, s mintegy megeuropaisodtak, s azonkívül a 8 szótagos sorokhoz mások is járultak, de egy főjellemvonásuk még is megmaradt, az, hogy mind e mai napig hangsúlyra, vagyis az Arany János műszavával élve ütemre (ictus) vannak alapítva, s csak is ily értelemben trochaeusok, egészen úgy, mint ez a finnben is van, a hol is ez már a múlt században fel volt ismerve, s hangsúlyra alapított (korolle perustetu) verseknek elnevezve. Bővebb magyarázatába bocsátkoznom felesleges, mert az ütem szó, mely — mint fentebb már kifejtém — alapjában véve semmi egyéb, mint a mondatrészek egymástól való megkülönböztetése, elválasztása végett azok elejére eső ictusok, vagyis hangsúlyosságok, erre a lehető legjobb magyarázat. A két szó között a különbség csakis az, hogy míg a hangsúly a minden szó első szótagán lévő hangsúlyosságot általában, ez inkább annak a költészetben alkalmazását jelenti, és így az ütem annyi, mint alkalmazott hangsúly. Az ütem (ictus) műszónál erre alkalmasb, s a dolgot hibeiben kifejező műszavat találni alig lehetett volna, mert annak kezdetén mindig felemeltetik a mondatrész hangsúlyos első szótaga, erre pedig nyomban esés következik be egész a viszo-

nyitást képező jegyig (rag), melyet a magyar nép, a mennyire én megfigyelhettem, szeret kissé megnyomni, de a nélkül, hogy a közvetlen előtte álló szótó és rag között megállapodnék, — a miért én azt hangsúlynak nem tekinthetem, avagy ha igen, legfelebb is széphangzási hangsúly egyszerű színárnyalatának.

A hangsúlylyal sokan összezavarják a szavak hosszúságát, szemök előtt mindig csak a német nyelvet tartván; melyben a hangsúlyos szó mindig hosszú, — de ez egészen téves felfogás, ugyanis lehet a magyarban a szótag rövid, és még is hangsúlyos, valamint hogy lehet a szótag hosszú és még is hangsúlytalan. Két különböző dolog ez, melyek verselés közben a költő céljához képest jó ha találkoznak, de magokban is megállhatnak, mert legalább előttem kétségtelennek látszik, hogy a magyar nyelvben létezik mind a szóbeli hangsúly (*accentus tonicus*), mind a mennyiség (*quantitas*) ugyanczen oknál fogva kétféle verselés lehetséges, sőt van is benne u. m. a tisztán hangsúlyos vagyis ütemes, és ime ez a nemzeti versidom és quantitativ vagyis mennyiségű, mely részint a modern irodalmaknak nálunk meghonosított versidomait, részint a classicus irodalmak nálunk még ez idő szerint is eléggé kedvelt versidomait műveli. Ezt a különbséget eddig költőink nem tették, s a magyar népköltés titka ugyszólván rejtély volt. Ez ma már Arany János által szerencsésen meg van fejtve, de a most tettem különbségtétel tudtomra eddig elé még érvényesítve nem volt, holott ez épen nem felesleges, mert kellőleg felfogva, s alkalmazva mindkét verselésmódnak javára szolgálhat. Az ütemekre alapított versekről elég annyit tudnunk, hogy ha a 2-ik ütemben az 1-ső s még inkább ha a 3-ik szótag is egyszersmind hosszú is, tetemesen emeli a vers szép hangzatát; — mondatrészeknek megszakítása s egyik versből a másikba való folytatólágos áttétele megengedhetetlen; — a nyelvtan törvényei áthágást nem tűrnek. A modern versidomok között természetesen nem mindegyik engedi magát ütemekre szedetni, itt tehát célszerűnek látszik az előszabott quantitasokhoz lehetőleg szigorúan ragaszkodni, mely esetben utánozni fogja a magyar nyelv az idegen nyelvnek hangját, melyben a versidomok otthonosak; — lehet ezt oly

ügyesen tenni, hogy a hallgató a nyert élvezet mellett könnyen feledj, hogy ez elvégre is utánzás; de nem mind oly kényes természetű, vannak ugyanis olyanok is melyek az ütemekre szedetést könnyebben megtűrik, magyarosb zamatuak és így a közmondás: *artis est celare artem* valósitása is kevesebb nehézségekbe ütközik, — ezeket egyszerüen ütemekre kell osztani, egyszóval meg kell magyarosítani. A *classicus* alakok szerint készitendő versnemekben elég ha elháríttatnak az akadályok, melyek a versek metrikai folyását akadályozzák, vagy is más szavakkal, ha a hangsúlyütemek, sormetszetek megállapításával érezhetővé tétetik, s hogy ezt tehessük, ehhez nem is kívántatik egyéb mint a *classicus* mértékek szerint készült magyar költeményekben megfigyelni, mely versek azokban olyanok, hogy természetes hangsúlyozással olvasva is azonnal elárulják magukat, s melyek olyanok, melyek így olvastatva nem is emlékeztetik az olvasót arra, hogy például hexameter vagy pentameter csakugyan az a mi akart lenni a szerző szándoka szerint. Mert ha ilyenkor azt a kérdést tesszük magunknak, hogy mi ennek az oka? úgy fogjuk találni, hogy ezt egyenesen az ütemek (*cesurák*) okozzák. Az első rendbelieket fogadjuk el követendő mintácul, az utóbbiaktól pedig lehetőleg tartózkodjunk. Vagyis egy rövidletbe foglalva az eddigieket: a nemzeti versidomokban a hangsúly legyen az uralkodó, — idegen versidomokban pedig a *metrumok*.

3. Van az újabb irodalomnak egy általánosan elfogadott nyelvtani hibája, mely egy hibás elvből indulva ki, nyelvünkben valóságos zürzavart, és igen gyakran boszantó kétértelmüséget szül, s nemcsak nyelvünk nagy elveit semmisíti meg, hanem azon kívül a hangsúlyt is felforgatja: azon téves nézetet értem, mely szerint a magyarban a névmutató a birtokraggal ellátott szó előtt mindenkor el volna hagyható. Ez alkalommal nem lévén czélom nyelvtani elveket fejtegetni, eléglem érinteni nyelvünk egyik nyelvtani nagy elvét, melyről más alkalommal kimerítőbben szándékozom értekezni, de állításom igazolására már most sem mellőzhetek belőle annyit érvényesíteni, hogy a magyarban a főnév a közvetetlenül előtte álló akármely beszédrészbéli jelzöt mulhatatlanul melléknévvé alakítja át, s ez állapotában a szó mint előbb kifejtém válto-

zatlanul marad mintha csak a főnévvel egyetlen szót képezne, ez annyira megy, hogy nincs beszédrész, mely nem volna kénytelen engedni ennek az abszolút kényszerűségnek p. o. helyrelegény, tejbekása, épkezláb ember, urhatnám ember, nem szeretem szokás, bizony dolog; most mindent nem akarván elszámolni, eléglem ezt az elvet okául mutatni fel annak, mért beszélünk így a magyarban »ragya verte élet, a most előadtam eset« stb. ha ezek helyesek, pedig hogy helyesek és ősrégi szólások, eléggé kitünik onnan, hogy ugyanezt mind a finnben és vogulban, mind a törökben, sőt ez utóbbiban még csak a nem egyenes vonzatu mondatokra is kiterjedőleg egyaránt feltaláljuk, — ha mondom ezek helyesek, önként következik, hogy az ily mondat-szerkezetek mint: láttam bátyámat, meggondolatlan beszéded, feltétlenül helytelenek, és ha költői szabadságnak megengedjük is, a mint ily szabadságokat minden népek költészete enged, de már kötetlen beszédnek, melynek szigorúan a nyelv törvényeit kell követni. feltétlenül helyteleneknek kell tartanunk, mert a fennebbi nyelvtani elvet veszélyeztetik; de ezen kívül nyelvünk megszokott hanghordozását is felforgatják: nem lévén ugyanis a magyar nyelvnek oly sok különböztető jegye mint az árjának, részint szóelrakással részint a mi ehhez szigorúan alkalmazkodik, a hanghordozással különböztet; ezeket tehát: meggondolatlan a beszéded, gonosz a szándékod, nem mondhatom így: meggondolatlan beszéded, gonosz szándékod, mert ekkor mást tesznek, ezenkívül egy ily a magyar beszéddel homlokegyenest ellenkező mondat-szerkezetben a kívánt értelmet akár hangsúlyozással, akár írásjegyekkel helyre ütni egyaránt lehetetlen, ugyanis a hangsúly a helyesen alkotott mondatokkal oly szép egyetértésben van, — hogy a hibás mondat-szerkezetet azonnal felismerhetni onnan, hogy hangsúlylyal nyomatékolni nem lehet, a nyelvszellem tehát ilyenkor az *a* közbeszurásával különböztet, mely szerepe az *a* az mutató névmásnak hasonló czélokra valóban gyakori, nem csak itt hanem mindenütt a hol arra szükség van, — de egyszersmind a vele együtt járó hangsúlylyal is, ugyanis mikor azt teszik: *inconsideratus est sermo tuus, malignum est propositum tuum*, a hangsúlyt a névmutató kapja, *beszéded, szándékod* pedig csak gyöngült hangsúlyt, s így

kiegészítve egy-egy egész mondatot képeznek, míg a nélkül csak is egy mondatrészt: *inconsideratus sermo tuus, malignum tuum propositum. De ha én azt akarom, hogy az egyes szók ne egyetlen mondatrészt (alany- vagy tárgyesetet) hanem egy egész mondatot képezzenek, közbe szúrom a mutató névmást, s lesz a mondatban két mondatrész 1. meggondolatlan, 2. a beszéded, vagyis ugyanannyi hangsúly momónak az első szótagján, míg az 1-ső esetben csak is egy-egy mondatrészszel lévén dolgozunk csak is egyetlen teljes hangsúly a mondatrész első szótagán, a második szaván pedig a mondatrésznek egy gyöngült hangsúly.*

4. Okát képezi annak, miért oly ritkák, s csaknek lehetetlenek a magyarban az elisiók? ez azért van mert a szóhangsúly mindig az első szótagon van, és így értelemzavarodás nélkül változtatást még csak a gyöngült hangsúlyon sem tehetünk, továbbá mert két önálló szó között a hangsúly kiemelése végett rendszeren megállapodás szokott történni, a mi azt eszközöli, hogy az előző szó utóhangjának a következő szó előhangjára hatása nem lehet. Azért tehát az az egy két eset is, a hol látszólag előfordul, inkább összehuzásnak mintsem elisionak mondható. Az ily összehuzások a magyarban különben is elég szaporák, s különösen költeményekben bizvást alkalmazhatók minden oly esetben, midőn a nyelv hangrendi törvényeiből folyó biztos szabályokra vonhatók, s kimutatható róluk, hogy a magyar népnél általános használatúak. A legismertebb elisiófélék ezek, *utcz'ajtó, rekt'uram, kant'ruram, gazd'uram, gazd'asszony, asszony'ám, nai'nyám*, ezek közül elisionak csak is az: *utcz'ajtó, gazd'uram és gazd'asszony* válik be, melyekben t. i. két magánhangzó közül az egyik elenyészett, a többiek mind olyanak, a hol két egyenlő szótag, nem pedig két egyenlő magánhangzó olvadt össze és pedig: *rektor, kantor-ban az or az ural, asszony'ám, nai'nyámban* pedig egyikben az *o n y* és *a n y*, a másokban pedig az *a g y* az *a n y nyal*, hozzájárul ehhez még az is, hogy ily összehuzások csak is összetett szókban jönnek elő, és így a főhangsúly érintetlenül marad.

5. Van a makaronismusnak egy nálunk meglehetősen elterjedve lévő tréfás neme, mely valamely idegen nyelvhang-

zását csupa egymás mellé rakosgatott magyar szókkal kisebb-nagyobb szerencsével utánozza, van különösen néhány, mely a francia nyelvvel teszi ezt, s melyek között egyike a legelterjedtebbeknek ez: szűk a pantalló de bokába bő, s egy másik: ülj le koma, itt a kő. — Ha e makaronismusnak hangját jól megfigyeljük, azonnal észreveszszük, hogy itt főleg a hangsúly az, a mivel a hatást az illetők öntudatlanul el érik. A francia nyelvnek, mely a magyarnak valamint belsejének, úgy hangsúly tekintetében is valóságos, és úgy szólnak következő ellentéte, úgy egyes szavain mint egész mondataiban a hangsúly mindig legvégül s mindig hosszú szótagon áll, lehet ezt észlelni beszéd közben is, — ime a fennebbi makaronismusok ennek megfigyelésén alapulnak; ha a magyar nyelvet tekintjük itt éppen megfordítva áll a dolog, ugyanis míg a francziában mint egy alantól fölfelé tartva fut a szó avagy mondat a hangsúlyt képező végső szótaghoz avagy szóhoz: addig a magyar a neki indulásnál emeli fel a hangsúlyt s a természet rendjét követve ezután a szó, beszédrész avagy a mondat vége felé leereszti, s úgy kezd megint újra. Rendkívül érdekes, a mint erre vonatkozólag egy nálunk egyik főúri családunknál nevelői minőségben huzamosb ideig élt derék francia abbé Fauvin Leon úr francziák számára írott magyar nyelvtanának 9-ik lapján nyilatkozik, a hol is ezeket mondja:

De l'accentuation.

4. Quant à l'accentuation qui affecte, dans la langue française, l'avant dernière syllabe ou la pénultième des mots à désinence féminine ex: *améne, appelle*, et la dernière syllabe des mots à terminaison masculine ex: *aménié, Dieu, venger*, la règle hongrois est celle-ci:

L'accent tonique affecte, a peu près, la première syllabe de chaque mot.

Ex. La crainte de Dieu est le commencement de la sagesse,

Istennek félelme a bölcsesség kezdete.

Au lieu que la voix s'élève comme en français sur le syllabe extrême ou sur la pénultième, elle attaque au contraire plus vigoureusement la syllabe initiale du mot hongrois.

C'est une différence capitale dans la prononciation comparée des deux langues.

Nous avons figuré en lettres françaises la prononciation d'un morceau de longue haleine. On le lira plus avantageusement à haute voix, et en élevant le ton sur la syllabe *i n i t i a l e* du mot. On obtiendra une prononciation assez exacte si l'on observe encore que, dans ce patient travail, *h* placé à la fin d'une syllabe, allonge la syllabe et que toute consonne doublée l'abrège.

Le français magyaris aut n' oubliera pas, surtout dans sa lecture que les syllabes se scindent après la consonne.

Description de la Puszta.

A ki tiszai alföldünknek â qui tissai alfeuldünknek
egy részét bejárta, edj rhéccöhe baijárta,
vagy annak bármely táján csak vadj âlnának barmeille
táilláne tsehakk

pár napig tartózkodott: bátran pare napig tártózo-
dott: bäterann

mondhatja, hogy az egészét ismeri mondd'hättia, hodj
az éguesset ichemeri,

e felfogás reánk nézve annyival nagyobb érdekléssel bírhat, —
mert mi sem bizonyosb mint az, hogy egy oly idegen, a ki
nyelvünket tudományosan s annyira elsajátította, hogy nyelv-
tant irhatott rajta, e kérdésben sokkal elfogulatlanabban íté-
lhetett, mint bármely kitünő tudományú született magyar. —

A német makaronizmus szintén nem ismeretlen nálunk, s
azon alapszik, hogy ebben meg a magyar szavak németes tro-
chaeusi hangméretet követnek, az előttem ismeretesekből álljon
itt ez: szájfülör, térdzombkéz stb. és egy tréfás verszet,
mely így hangzik:

Énim lábun nist strufi
Lúkas néked a rekli
Káput rokk is rontos meg fan
Pócskornak is nincs fan lábun
Pízun Isten már lopik
Én ed rontos kólopit.

De ezzel nem csak mi vagyunk így, hanem finn rokonaink
is, — ugyanis ők olyatén érintkezésben, milyenben mi a szom-

széd osztrák néppel vagyunk, évszázadokon át a svéd néppel voltak; tudva van hogy a svéd nyelv lejtő hangzatát tekintve még a németet is felülmulja, a mi annyira megy, hogy beszédjük csaknem énekszerű; a finn nép hallására azonban ugyan azon benyomást teszi mint a német nyelv a született magyaréra, a mi eléggé kitűnik egy a fennebbihez némileg hasonló, a Kanteletár népdalgyűjtemény gyermekdalai közt 233 sz. alatt »Ruotsin kieltä« (svéd nyelv) czim alatt olvasható versből, melynek szavai azonban tisztán csak is elrontott svéd-szavak lévén, a svéd nyelvnek csak is trochaicus hangzatát tünteti elő, nem pedig azt, hogyan ejtik a svédek a finn nyelv szavait, a mi persze hogy sokkal érdekesb volna s így is bírhat azonban annyi érdekekkel, hogy világosan tanusítja a finn népnek a svéd nyelv hangzatosságát a magáéhoz viszonyítva, szépnek találni teljességgel nem tudó felfogását.

Hyykä perju, juupa taalar
 Härät tanssa, miki haakar,
 Konkommu lilla syötävän!
 Viska tanssa sulle hyppijän.
 Konkommi lilla tokka!
 Viska taussako hoppa.

Elhez még csak azon reánk nézve érdekes tényt emlittem fel, hogy ellentétben a svéd nyelv széphangzatát szépnek találni nem tudó finn felfogással, a svédországi svédek meg a finnek svéd nyelvbéli kiejtését nem tudják szépnek találni, még pedig nemcsak a tős gyökeres finnekét, hanem a művelt osztálybeli azon számos elkoresosult finnekét sem, a kiknek anyanyelvök ugyan tisztán csak a svéd, de már a hangsúly, a finn nyelv évszázadokon át tartott erős ráhatása miatt az övéktől lényegesen különbözik, úgy hogy azonnal felismerik őket hogy finnek, mihelyt megszólalnak.

6. Ha született magyar, sokszor még olyan is a ki egyéb-iránt németül is jól tud, de a nyelvet csak empirice tanulta el, a milyen a legnagyobb rész, egy német nagyvárosban például Bécsben oly mivelts társaságba jut, hol a német nyelv szabályosan szép beszélésére sokat tartanak, a mi ott nem ritka, minthogy az erre való öptudatos igyekezetet úgy az ottani színházak nagy művész tagjai, mint a megszokítás nélkül ott

vendégszereplő németországi világhírű színészek kiveszni nem engedik; ha mondom született magyar ily társaságba jut, csakhamar nem kis meglepetéssel tapasztalja, hogy a társaság valamennyi s bármily jóakaratu tagjai is azonnal észrevesznek s megrónak az ő németiségében bizonyos idegenszerűséget, a mi az előtt se neki, se azon hite szerint németül jól tudó hazafiainak fel nem tűnt, a kikkel érintkezik vala. Ilyenkor aztán kimaradhatatlan az eltérő kiejtés oka iránt való puhatolódzás s a jóakaratu vizsgálódás eredménye kivétel nélkül mindig a hangsúlyozás különbsége szokott lenni.

A kik ez éles különbség oka miben rejlését azonnal észreveszik, természetesen a németek, a magyar ezt eleinte alig lehet hajlandó elismerni, és pedig annyival inkább nem, mennél jobban albitette magával, hogy hiszen ő németül csak oly jól tud mint magyarul, kérdés nem-e jobban? — később azonban maga is rá jön, s most már ő is úgy találja, hogy a magyar hangsúly egészen más mint a német s ez érzik ki az ő németiségéből, végre eljut azon pontra, hol fogalmai annyira megtisztulnak, hogy képes lesz különbséget tenni a között a mint ejtette volt a német szokat akkor, mikor még magyarosan hangsúlyozta, s a között a mint ejti ma, mióta feladatává tette a német nyelvet azon finom és öntudatos kiejtéssel hangsúlyozni, mint ezt az ottani mivelt társaságokban tapasztalta; fájdalom a legnagyobb rész midőn e fokra eljut, kezd mindent a mi magyar, csupán azért mert a némettől különböző: durvának, darabosnak találni, megsem álmodván, mily nagyszerű szegénységi bizonyítványt állít ki magáról szellemi tekintetben.

Lássuk már most ennek a fonákát, midőn t. i. német ember immár meglett korban tanul meg magyarul, — nem szólván itt természetesen a tudós osztálybeliekről, s kik nagyobb öntudatossággal sajátítván el a magyar nyelvet, nagyobb mértékben is lehetnek képesítve ezen az idegenekre nézve oly nagy nehézség kikerülésére.

A mennyire én a magyarországi németek magyar kiejtését ismerem, én úgy látom a dolgot, hogy az a hiba, melylyel a hangsúly ellen vétenek, sokkalta jelentékenyebb, mint az összes bötiücserek, melyeket imént elősorolték, — ugyanis ők a hangsúly ellen kétszeresen hibáznak, és pedig hibáznak: a)

a szóbeli, b) a mondatbeli hangsúly ellen, a mi a mondanókból bővebben is ki fog tűnni.

Adelung a németben a szóhangsúlynak két fajtát különbözteti meg, az egyiket accentus gravis-nak, a másikat accentus acutus-nak nevezvén, az elsővel jelöli a német nyelvben maguktól hosszú szók hangsúlyát, p. o. Ahlfisch-ban az á-t, a másodikkal a hangtorlat folytán támadt szók hosszúságát, p. o. Verwaltung-ban a wa l szótagon lévő. Általában hangsúlyos a németben az oly szótag, melynek magánhangzóját kimondás közben elnyelni nem lehet, vagyis a német hangsúly kivétel nélkül hosszú szótagu szótón (gyökizen) van, ott minden hosszú szótag hangsúlyos, — s ime ebben van a különbség a magyar és német hangsúly között. Hogy pedig mily lényeges a különbség, eléggé megítélhetjük abból, hogy a magyar szó hangsúlya mindig a szó első szótagán lévén, lehet ugyan egyaránt esetleg hosszú, esetleg rövid szótagon is, de tény, hogy midőn rövid magánhangzón van, sokkal jobban kiérzik, mivel hogy hirtelenebbül, több tüzzel lehet kimondani; egyébiránt nem csak ennek, hanem a hosszú szótagnak is különbözik a hangsúlya a német accentus gravis-tól, mert még ezt is nagyobb erélyvel mondja ki a magyar, mintsem a német a magáét, p. o. áldás, árok, átok, étek, ezeknek más a hangjuk, mintsem e német szóknak: Ahlfisch, Ader, továbbá a német két oly hosszú szótagot, mint a magyar áldás, élés, ki sem is tud mondani, mivelhogy leginkább a szó derekát szereti szabály szerint kiemelni, — a többiek magánhangzóját pedig (a szó elején és végén) kivált a köznép elnyeli, p. o. bescheren; gesehen, geschäft, geschirr, rendesen csak: pšěrn, kszěn, kšěft, kšírr-nek mondja, míg ilyesmi a teljes kiejtést igénylő magyar nyelvben lehetetlenség.

Ha tehát a született német meglett korban tanul meg magyarul, a német nyelvnek most vázoltam sajátosságait, s mindenek felett a német szóhangsúlyt is önkénytelenül áthozza anyanyelvéből a magyarba, feltűnő példáját hallám ennek nem oly régen a ts. Akadémiában egy uri ember felolvasásában, melyben aránylag igen rövid idő alatt a következő hibázásokat figyelhettem meg a szóhangsúly ellen: negyven ödgi = negyven ötödiki, zgeeteken = szigeteken, közllhesse = közölhesse,

háátzták = határozták, háaldás = haladás, táárslat = társulat, érđgzseket = értekezéseket, emlékéçztében = emlékezetében. — Hallottam egy szónokot, a kinek a magyar nyelv nem volt anyanyelve, kimondani szónoklat közben e szót: »szeretetéből«, nagyon tisztán akarta kimondani, a mint a németek a német szavakat szokták szónoklás közben, s minden szótagnál megállapodott kissé, nem is gyanítván, hogy ez a magyarban annyi, mint egy hangsúly helyett ötöt használni, vagy is ugy ejtette, mint mikor az ütő óra ötöt üt.

Térjünk most a mondatbeli hangsúlyra át. Bajos megmondani, melyik szenved jobban, a szó, avagy ez a magyarul meglett korban tanult németek hanghordozásában, legigazabban fejezem ki a dolgot, ha azt mondom, hogy a kettő szépen lépést tart egymással.

A német nyelvben a mondatbeli hangsúlynak az a szigorú szabályossága, mint a magyarban, melyben ez az egész mondatszerkezeten ugyszólván uralkodik, nincs, és a súlyozandó mondatrészeket sem képes mindig csupán helyzetileg kiemelni, mint a magyar nyelv; a magyarban a főhangsúly mindig az ige előtt lévén, a kiemelés már helyzetileg is lehetőleg tökéletes, míg a német nyelvben a kiemelés azon ritka esetekben, melyekben helye van, ezzel ellenkezőleg az ige után történik; a német mondatok legnagyobb része egyszerű kiemeltlen síma mondatok, s inkább csak hangoztatásilag, nem pedig szófüzésileg is nyomatékolhatók. Ha már most a született német meglett korban magyarul megtanul, a német nyelv hangsúlyozását a mondatba is átviszi magával, a mi okát képezi annak, hogy a mondatok szórendje teljességgel nem akar neki sikerülni. Ezt sokszor, kivált írott fogalmazásban még olyanoknál is észlelhetjük, a kiknél a kiejtés és hangsúly különben egyaránt tökéletesen magyar, de már a szóelrakásban a kiemelendő szót a német érzésként ráhatása miatt nem tudják kellő helyen alkalmazni, s ez által kellően hangsúlyozni, — leggyakrabban nyilatkozik ez az igekötőkkel való helytelen elbánásban, melyeknek a magyarban az értelmi hangsúly kellő alkalmazására nézve oly messzehordólag fontos szerepök van, sajnálatos, hogy ez a gyarlóság kezd napról-napra jobban elharapózni, még született magyaroknál is, és a

nevelésöket a Bach-korszakban vett újabb nemzedék nyelvén több hason kártékonyságú soloecismusokkal együtt nagyon észrevehető.

Végezetül a külföldiek, u. m. angolok, francziák, olaszok stb. magyar nyelvezetét, — mint a minek megfigyelése a gyér alkalom miatt több nehézséggel jár, mellőzve, csak is a magyarul tudó oláhok és tótok nyelvezetéről akarok némielket elmondani.

Ha az oláh tanul meg magyarul, a megfigyelés meglehetősen bajos, valamennyi más ajkuak között ők tudják a magyar nyelvet legjobban elsajátítani, — sokat tett erre a határozott rokonszev is a magyar és oláh nép között egymás iránt, melyet még a forradalom sem volt képes egészen megsemmisíteni, és az egymással való közvetlen, egész az egymásba olvadásig terjedő érintkezés, a minek eredménye volt a magyar nyelvnek a műveltebbek által többnyire gyermekkoruktól fogva annyira elsajátítása, hogy a különbségek észlelése ugyszólván lehetetlenné vált; hamarább lehet ilyesmit a nagyobb tömegekben együtt élő oláh népnél észlelni, s erre nekem is elég bő alkalom volt fiatalabb koromban. A magyarul megtanult oláh pór és a született magyar beszédje között létező különbségnek is a hangsúly az oka, itt legszembe-tűnőbb az eltérés. — A hangsúly náluk valóban pórul jár: a szó első szótágát nem tudják megnyomni, s azzal a ruganyos hirtelenséggel ejteni, mint a született magyar, hanem az első szótágban levő egyetlen rövid magánhangzó helyett rendesen kettőt mondanak, a mi közben a kimondott szó hangzata bizonyos bádgyadtságot kap, a ruganyos kiejtést igénylő kettős mássalhangzó helyett pedig csak egyet mondanak, p. o. ezeket: azt mondta, megette, eltette, így mondják: aasz moonta, mégéete, elteete.

E tekintetes Akadémiában 1862-ik évben érdekes felolvasást tartott volt Regner Tivadar ur a magyar nyelv kiejtéséről, melyben a hangsúlyra vonatkozólag is néhány igen találó észrevételen kívül mindjárt értekezése kezdetén érdekesen fejtegeti azon befolyást is, melyet egészen idegen nyelvek képesek gyakorolni egyik a másiknak hanghordozására, s részben szerkezetére is. Okát igen helyesen a beszélő szervek

gyerekkortól fogva minden népnél másképen alakulásában kereste, s hitem szerint fel is találta, — mely azt eszközli, hogy meglelt korban határos a lehetetlenséggel bárkinek is megtanulni úgy tartani a száját, mint a hogy tartja az idegen, például angol, a maga nyelvét beszélés közben, ez azonban nem zárja ki azt, hogy két egymás közvetlen szomszédságában, s naponkénti érintkezésben élő nép egyik a másik nyelvét költsönösen elsajátítván, magok a beszélő szervek is úgy ne alakuljanak, hogy ez által képesítve vannak mindkét nyelvet egyaránt jól beszélni, a mi aztán huzamos időn át szakadatlanul tartván, azt viszi véghez, hogy az ilyenek az idegen nyelvből egyes hangokat is vesznek át, s mintegy mindkét nép közös sajátjává teszik, melyek annak a népnek, melyhez tartoznak, nyelvében azelőtt merőben idegenek voltak, teljesen s csakúgy hiányoztak, mint, úgy lehet, még máig is hiányzanak ama nép azon fiainak beszédjében, a kik távolabb esvén a szomszéd idegen néptől, annak befolyásának, ráhatásának kevésbbé avagy épen nem is voltak soha kitéve. — Az értekező úrnak igaza van. Ugyanis mind az anyagi, mind szellemi világ bizonyos törvényeknek van alávetve, mely alól magokat elvonniok lehetetlen; ilyen törvény a rokon és nem rokon elemek egyensúlyra törekvése. Így történt itt is. Ugyanis Erdélyben, hol a nagy többséget ma ők, t. i. az oláhság képezik, tény, hogy az ottani magyar nép kiejtésére már eddig is jelentékeny befolyást gyakoroltak, — a mit mindenki könnyen meg fog érteni, a ki elgondolja, hogy Erdélyben aránylag kevés oly magyar van, a ki oláhlul vagy tökéletesen jól, vagy legalább valamennyire ne tudna, és nem vizont, a minek aztán szomorú következése volt az évszázadokon át tartott számos tömeges beolvadás az oláh elembe.

Igy történt aztán, hogy e ráhatási folyamat évszázadokon át tartván, a helyesb hangsúlyozás lassankint kiveszett, s az ellenkező még oly erdélyi született magyarok tájéjtésén is felismerhető, a kik, úgy lehet, oláhlul egy szót sem tudnak, s miután benne születtek, másrésről az erdélyi magyar nyelvet az összes magyar irodalom legtekintélyesb férfainak az igazsággal egyező összhangzó vallomása szerint is leggazdagabbnak s legromlatlanabbnak tudják, elhítetik magokkal, hogy a

mi a nyelvre nézve áll, kell hogy ugyanaz álljon a kiejtésre, a hangsúlyra nézve is, s így meg sem is álmódják, hogy az erdélyi magyar tájnyelv kiejtésén az oláh nyelv hanghordozása kisebb-nagyobb mérvben csak úgy meglátszik, mint sok más egyében is, például viseleten, némely vidékek néptánczán, táplálkozáson, szokásokon, erkölcsökön stb. Úgy vannak ők is a magyar irodalmi nyelvvel hangsúlyozás tekintetében, mint a bécsi művelt társaságokba jutott németül jól tudó magyarok a magok német nyelvökkel, vagy a finnországi svédok svéd nyelvökkel, tény, hogy egyik tekintélyes erdélyi születésű írónknál akadémiai felolvasásai alkalmával a rövid *e* nek a szó elején való emez idegenszerű elnyújtását a hírlapirodalom jelen volt képviselői észrevették, s nem mulasztották el annak idején megróni, ezek ugyan abban a hiedelemben voltak, hogy ez csak egyéni hibás hangoztatás az illetőnél, holott az, a mit kiejtésében megróttak, s a mit ma már saját nevén nevezhetünk, az a hibás oláhos hangsúlyozás volt, mely ellen nem csak ő, hanem általában az erdélyiek a fennebbi oknál fogva észrevetetlenül vajmi gyakran hibáznak. Az sem ritkaság, hogy a rövid *a* helyett egy ettől lényegesen különböző bágyadt magánhangzót ejtenek, mely minden többi magyar tájnyelvben hiányzik, s egészen egy az oláh manca: enni szó első *a*-jával, mely ebbe meg a bolgár nyelvből jött át.

Méltán tartok tőle, hogy az igazság e leplezetlen felmutatása nem egy tekintélyes írónknál rossz vért fog csinálni, ezt nagyon sajnálnám, mert ilyes szándék egészen távol volt s van tőlem; szemeim előtt csak is egy cél lebegett: Akadémiánk I-ső osztályának kiváló tiszte és feladata: a hazai nyelv művelése és eredeti tisztaságában romlatlanul megóvása, és így szigorúan kötelessége a hangsúly mibenléte kérdésének mielőbbi eldöntése s megállapítása is, egy ily nyelvünk helyes hanghordozásával teljességgel meg nem férhető, s magyar szempontból feltétlenül rút hangsúlyozás szépnék találásának és elterjedésének pedig minden áron való megakadályozása.

Lássuk most a hangsúlyt a tótoknál.

A magyar nép, összehasonlítva más népekkel, éppen nem mondható csufondároskodónak más nemzetbeliek iránt, legalább nem oly értelemben, mint a hogy a francia szereti

gúnyolni az angolt és spanyolt, a német a világ valamennyi népét, s különösen az osztrák a csehét és magyart, a mint erről éleztapjaik minden száma a felesnél is bővebb bizonyosságot tehet; sőt még a magyar éleztapokban a legújabb időben lábra kapott ilynemű iránylatok is inkább jóakarátú, mint ellenséges szellemű tréfaságoknak mondhatók, s majd csaknem úgy szerepelnek, mint hazánk egyes vidékei magyar tájbeszédei, azért a hangsúly megfigyelésére sem szolgáltatnak oly nagyszerű példatárt, minőt szolgáltatnak például a bécsi éleztapok a németül beszélő cseh ember németisége megfigyelésére. Népdal, mely a tótos magyar beszédet utánozza, tudtomra csak is egy van, az ismeretes »jaj szegény, tót legény«, de ez is inkább szánakozó, mint gúnyolódó; azonban a vidéknek, melyen laknak, szegénysége, terméketlensége év századok hosszú során át sokkal nagyobb érintkezésben tartja őket a magyar néppel, semhogy volna csak egyetlen született magyar is, a kinek ne lett volna bőven alkalma a magyarul beszélő tótnak a beszédjét megfigyelni.

A mennyire ez nekem sikerült, én úgy tapasztaltam, hogy valamint az oláhnak, úgy a tótnak is legnehezebb, s csaknem a lehetetlenséggel határos, épen a hangsúlyt eltávolítani, csakhogy ezeknél az eltérés épen ellentétes. Ugyanis míg az oláh — mint fentebb kifejtém — a magyar szó első szótagát nyújtja el, a tót hozzá lévén szokva nyelvében a szó elején a sok mássalhangzóhoz, oly sebesen mondja ki, hogy e közben a szó első tagán lévő hangsúlyos magánhangzó kiesik, s mintegy visszaadja a kölesönt a magyarnak, a ki a szláv nyelvből átvett oly szavakba, melyeknek elején két mássalhangzóba ütközött, egy-egy rövid magánhangzót ékelt be könnyebb kiejtés végett, p. o. e szót barátom egyszerűen bratom-nak mondja.

A tompa hangú magyar *a* helyett rövid *a*-t, néha *u*-t mondanak, p. o. magának h. mugának, de e közben leginkább jár pórúl a névmutató, melyet vagy egyszerűen elhagynak *),

---

*) Egészen úgy mint az irodalmi nyelv, melyben a 40. években kapott lábra a német nyelv szolgálai utánzásául azon boldogtalan és nyelvünk természetével merőben ellenkező szokás, mely írókról, színészekről, köztisztviselőkről szólva nem teszi ki a névmutatót az ily személyt jelentő főnevek előtt.

vagy pedig egyetlen z-vel helyettesítnek, s a hangsúly mindkét esetben elvész, s illetőleg más szótagra esik, p. o. plébános mondtá, 'zuraság házá stb., a hosszú hangzókat röviden ejtik, az ö-ü-t nem tudják kimondani, s mással cserélik fel, p. o. szükséges h. szuksíges, az alanyi és tárgyi igeragozást összetévesztik, sokszor hibásan képzett alakkkal élnek, p. o. látolsz stb.

Tehát a mit megtanulni legkevésbé tudnak, ezeknél is a hangsúly.

A tót nyelv erős ráhatását a velők együtt lakó magyarok kiejtésén szintén észlelhetni a szomszédos megyékben, a kik magyar nyelvről a tiszta kiejtésű magyar azt szokta mondani, hogy tótosan beszélnek. Mondanom sem kell, hogy a különbözős itt is főleg a szóbeli hangsúly.

7. Iskolás gyerekek leczkájukat tanultok közben, imádságukat ajtó előtt eldaráló koldusok, hallásukat 12—14 éves korukban, sőt későbbben is elveszített süketek — milyeneket magam is ismertem — nem hangsúlyoznak észrevehetően.

Beszédjükről azt szoktuk mondani, hogy nem hangsúlyozott beszéd, magokról, a kik így beszélnek, hogy nem hangsúlyoznak, — nincs hanglejtés a beszédjükben.

Nem sorozhatók egészen ide a gyűléseken és törvényeségi üléseken felolvasó jegyzők és előadók, míg azonban csak az ügydarabok olvastatnak, e felolvasások is annyira nélkülözik a hangsúlylyal való olvasást, hogy a most említetttem 3-féle fajhoz legközelebb állanak.

Midőn azonban akár iskolás gyerekek, akár házaló koldusok egymással beszélgetnek, mindkettő csakugy hangsúlyoz, mint más ember, ügyvédek és szónokok pedig, mihelyt a szigorúan vett tanácskozás megkezdődik, ők is kifejtik s felhasználják mindazon eszközöket, melyekkel csak hathatnak a hallgatóikra, — ime most már azt mondjuk, hogy ez hangsúlyozott beszéd.

Igy van ez nem csak a magyarban, hanem minden nyelvben, a honnan az elsőt recitálásnak, a másodikat értelmi, esetleg szónoki előadásnak szokás nevezni.

De hát csakugyan nem hangsúlyoznak a leczkájukat magoló gyerekek, az imádságukat eldaráló koldusok, a hallásukat serdülő korban elveszített süketek, ügyvédek, előadók?

Vaj igen, — csakugy hangsúlyoznak, mint más, — még csak a süket is hangsúlyoz, csakhogy hiányosan, — e nélkül élő beszéd nincs; van minden nyelvben, régibb és újabb árja-nyelvekben, a ragozó nyelvekben a dolog természeténél fogva nagyobb mértékben, — végre a szótagnyelvekben (csin-japán) ez úgy szólván minden.

Mi tehát a különbség ezek recitativ és természetes beszédje közt? Az, hogy míg az iskolás gyermek a leczkét tanulja stb., addig mindnyájan csak szósúlyt használnak, midőn pedig beszélgetnek, az értelmi hangsúlyt veszik elő, a honnan szépen láthatjuk, hogy van, létezik monnó, úgy az értelmi, mint szóhangsúly is a magyarban, s különösen a szóhangsúly, az, melyet gyerekkorunkban tanultunk el, s melylyel a magyar beszéd hangsúlyozása annyira különbözik minden más nyelv hangsúlyától, hogy azok ezt meglett korban teljesen soha sem képesek eltanulni, s reájok nézve azon shibolet, melyről a született magyar őket nyomban felismeri, hogy idegenek, nem pedig született magyarok; de a mi egyszersmind a született magyarnak is meglett korban szintén lehetlenné teszi más európai nyelvek olyatén eltanulását, hogy azon a specifikus magyar hangsúly igen könnyen felismerhető ne lenne, mely azt eszközli, hogy például e franczia szavakat: »La Patrie Harmonie« Lapátri Hármóni-nak, a latin Augusztust Ógúsz-tus-nak mondják. Kétségen kívül van erre, még pedig igen nagy befolyása azon magán- és mássalhangzóknak is, melyekből valamely nyelv áll, s a magyarban ezenkívül az oly rideg szigoruságú hangrend, mely azt okozza, hogy például a porte épée-t pardupé-nak mondjuk, de bizonyára ennél nem kisebb a hangsúly befolyása is, mint ezt a magyar macaronismusokról szóltomban kifejtettem.

Itt értekezésem, mely csupán a szóhangsúly kimutatását tartja vala szem előtt, véget ért, azonban, mint már fentebb előadám, a szóbeli hangsúly az értelmi, máskép mondatbelivel oly szoros összefüggésben van, hogy lehetetlen feleslegesnek találnom pár szóval erre is ki nem terjeszkednem, ha semmi egyébert, már csak azért is, hogy álláspontomról e tekintetben is tájékoztassam tisztelt hallgatóimat.

Mondám fentebb, hogy a szóbelitől az értelmi hang-

súlyhoz olyatén átmenet van; a minő az, mely van az elvetett magtól a belőle kifejtett növényhez vagy akár terepélyes fához. Ez az állítás valóságon alapszik, s legjobban megértethetem a dolgot, ha azt mondom, hogy a szóbeli hangsúly úgy viszonylik a mondatbelihez, mint a bötü a szótaghoz, ez a szóhoz, ismét ez a mondatához, végre az a beszédhez; ugyanis az egyes szavakból lesznek a mondatrészek, mondatrészekből a mondatok. — A szóhangsúly magában véve még nagyon gyöngé, alig észrevehető, a mondatrészen lévő már ennél jóval erősb, végre az értelmi vagy mondatbeli legerősb, s leginkább szembe szökik, mivelhogy az ige előtt állván, már helyzeténél fogva is ki van tüntetve.

Midőn Akadémiánk rendes tagja Fogarasi János úr a hangsúlyról tartott értekezésében az értelmi hangsúlynak olyatén értelmezését adta, miszerint: »Az igevonzó, vagyis főnyomaték a mondatban azon szónak első, illetőleg gyökizét emeli ki, melyet kezdő alakban kérdés tárgyává teszünk;« — én jó sokáig azon nézetben voltam, hogy az ekkép alakba öntött tétel ugyanaz, a mi nekem is, s úgy hiszem, másoknak is feltűnhetett, t. i. a magyar nyelvnek azon minden más nyelvekétől elütő sajátága, miszerint a kérdőleg feltett mondatokra a leggyakoribb esetben egyetlen szóval felelünk, melynek is legszokottabb s legszembetünőbb példáit az igekötőkön és igehatározókön láthatjuk, p. o. eljössz-e? felelet: e l, — ott volt Ferencz is? ott. Ferencz is ott volt? Ferencz is stb. *), s hogy e szerint a Fogarasi J. ur elmélete, mely ugyanazt, a mit én csakis igekötőkön és igehatározókön láttam meg, egy ezeken leginkább és leghamarább szembeszökő elvnek szerencsés felfedezése, és az egész nyelven át, ott, a hol az valóban van, következetes keresztül vitele, s alkalmazása, egyszóval én abban a hiedelemben voltam, hogy a Fogarasi felfogásától az enyém, melyet magamnak saját észjárásomhoz alkalmazva ige öntöttem alakba: megtudható az értelmi hangsúly holléte

---

*) Erősen megvagyok győződve, hogy Fogarasi urnak is ezek tűntek fel először; — kár volt tehát egy csapással két legyet ütni akarva a felfedezett igazság értékét a g y ö k i z r ő l való tanítvánnyal kétségessé tenni. Bárha így is a hangsúly körül tett tanulmányok megkezdésének érdeme örökre övé marad.

a magyarban, ha a mondatot kérdőleg teszszük fel; — a mely szóval felelünk a kérdésre, az a hangsúlyos szó, (ott, t. i. ahol valóban van, mert mondataink nagyobb részében nincs), mint hogy pedig felfogásom szerint a szó első szótaga nyelvünkben már kimondásánál fogva természetből hangsúlyos; — tekintet nélkül a szó beszédrészi mivoltára, ezen van szabály szerint a főhangsúly, — semmiben sem különbözik, és így vele ugyanegy.

De szeket ütött a fejembe az a végzetteljes gyökiz, melyen az árja nyelvekben a valósághoz híven fedeztetett fel a szóhangsúly, s melyen van a magyarban is minden egyes szónak a hangsúlya, de nem ám a fő- vagyis az értelmi hangsúly is; még inkább szeket ütött a fejembe, a mienknek a szanszkrit nyelv hangsúlyával való gyanus összehasonlítását, s egy kaptára huzatása, mely azután a kivitelben egy nagyon is bonyolodott s a magyar nyelvnek kivételektől irtózó természetétől nagyon is elütő elméletnek lett szülő anyja.

A szanszkrittal való egyeztetéshez nem szölok, — non omnia possumus omnes, szóljanak ehhez oly emberek, a kiknek e téren valóban tett tanulmányaik vannak; szölok csakis a végzetteljes gyökizhez.

Mit ért ezen a tisztelt értekező úr, értekezéséből ki nem vehettem, ha ezen a hangsúlyos szó, illetőleg mondatrész első szótagát érti, szivesen igazat adok neki, mert ez annyi, mint a szóbeli hangsúlyt feltétlenül elismerni, — a mit pedig ő . . . tagad, — de ha ezt úgy érti, mint a német nyelvészek a magokét, miszerint például e szóban greifen az első szótag a hangsúlyos, akár egyszerű, akár összetett az ige, tehát akkor is, midőn elől igekötő járul hozzá, p. o. begreifen, ez esetben a nagyérdemű értekező úrnak igazat nem adhatok. Ha németül azt mondom: begreifst Du das? verstehst Du mich? nem felelnek rá így: be, ver, hanem ja-val, vagy pedig ismétlik a mondatot az első avagy esetleg más személyben is, mivelhogy ott a szóhangsúly a greif és steh gyökizeken van, ez az igazságon alapszik, de ha magyarul ezt mondom: felfogtad, a mit mondtam, megértettél? a felelet egyszerűen ennyi lesz: fel, meg; ha azt kérdem: ott volt ő is? a felelet egyszerűen: ott; ő is eljön? felelet: ő is, a Sándor apja is? a Sándor

apja is, vagy: az is; egy, a magyar nyelvet kellően ismerő ember így nem szólhat; az ezen dolgokban oly nagy jártaságú, s nagy ügyességű Péter. Nem hangsúlyos-e amabban a Sándor apja, imezekben az egy és az; a honnan nyilvánvaló, hogy a tisztelt értekező úr önmagával ellenkezésbe jött. Gyökizeknek tartjuk-e ezeket: meg, ott, ő is, Sándor apja, egy, az? Én legalább nem tarthatom; gyökizük kétségtelenül ezeknek is van, de a t. szerző úr nem ezeket, hanem egyebet értett, — már pedig a feltett kérdésekre ezekkel felelünk, és így a gyökiznek az értelmi hangsúllyal semmi köze. — Továbbá Fogarasi úr az értekezésében említett szanszkrit elmélet szerint a névmutatót egyszer hangsúlyosnak találja, máskor ismét nem, én pedig minden mondatrész elején olyanok találom, ha csak az értelmi hangsúly mint erősb, — mely a szóbelivel majd mindig egészen egyezik, s tőle csakis kivételkép tér el, ellenkezőt nem kíván; ilyenkor gyengül ugyan, de szósúllyját ekkor is megtartja. Fogarasi úr a mondat egyes szavait mindig hangsúlytalanoknak tartja, vagyis szóhangsúlyt nem ismer, — én, mint előadám, mind ennek, mind az értelmének helyt adok. Továbbá az én felfogásommal, mely a maga egyszerű elviességével egészen kimeríti a tárgyat, nem egyeztethek össze azok a sok mindenféle hangsúlyfajok, melyek, mert az igazságot nem közelítik meg, a dolgot egész a fel nem foghatóságig bonyolodottá teszik, a min a szépércék előre tolt Gorgona feje édes keveset segít*), ellenben az én elvem ikerrovatának egyikébe vagy másikába valamennyi lehetséges mondataink és mondatrészeink szükségképen mind beleesnek, ott szépen megférnek, s a kettő közül melyikbe tartozandóságuk első hallomásra felismerhető.

Mindezekből én arról győződtem meg, hogy a nagyérdemű értekező elmélete lényegesen különböző az én felfogásomtól.

Nekem úgy tetszik, hogy közelebb áll az enyémhez a

*) Itt egy nagy tévedést kell kiigazítanom, ugyanis igen sokan azon nézetben vannak, hogy a beszédben a hanglejtés, az a zeneszerű hangzatosság, mely minden élőnyelvben megvan, s részben hangjegyekkel is lehet észlelhetővé tenni, maga a hangsúly. De ez nem áll; ugyanis ez csak következése s állandó kísérője a hangsúlynak, de még nem az, a ki tehát ezt a hangsúllyal összevéve erre építi okoskodását: világos, hogy hibás alapra épít s épülete kell hogy magától összedőljön.

Brassai úré. Ő már a hangsúlyt nem csupán egyes szókon, hanem az igazsághoz híven mondatrészekben is keresi; matematikai feladat alakjába öltöztetett kulcsa is: 1) egyetlen tudva nem lévő, 2) két tudva nem lévő, 3) egyik sem tudva lévő mondatrészekkel, a melyekkel a kérdésileg feltett mondatban szólaltatja meg a keresett hangsúlyos szót avagy mondatrészt, elég egyszerű, csak hogy kérdés: lehet-e a dolgot így tanítani és szabályokra szedni? ugyanis mondatrész lehet ugyan egy mondatban nem csupán három, hanem több is, s ez esetben a feltalált kulcs eszerben hágy bennünket; — ezen kulcsot alkalmazza aztán a nagyérdemű értekező úr valamennyi lehető magyar mondatra, — s valóban a hangsúlyt mindegyiken úgy a hangsúlyos, mint az egyszerűen sima mondatokban egyaránt meg is találja, de épen ez a baj! ugyanis ez által oda jut, hogy így aztán a hangsúlyos és súlytalan mondatok között létező minden különbség elenyészik, s elve nem annyira a valósággal kiemelt, vagyis értelmi, mint inkább az egyszerű sima mondatokra, vagyis olyanokra nézve áll, melyekben egyik mondatrész a másik felett kiemelve nincs, s nem állanak több, mint csakis három mondatrészből, más szavakkal a Br. úr elve nem ad többet, mint csakis annyit, hogy az ily mondatok részeit különbözteti meg csak, az oly mondatokat pedig, melyekben egyes mondatrészek valóban kiemeltetnek a többiek felett, egészen érintetlenül hagyja, pedig Br. úr már a valót annyira megközelítette, hogy ugyszólván rajta járt a keze, s arra, hogy egészen meg is találja, nem is lett volna egyébre szüksége, mint az állító mondatokat megkülönböztetni egyszerűen simákra, vagyis kiemeletlenekre és kiemeltekre, s ez utóbbiba sorozni mindazokat, melyekben a kizáró hangsúly (a tudandók egyike ezt nem fedezi eléggé) a mondat első felében, vagyis a verbum finitumon, vagy előtte áll, — a melyek nem ilyenek, mind egyszerű, sima mondatok, melyekben a mondatot kérdőleg többféleképen tehetem fel, s a szerint kapok rá feleletet, a mint a mondatrészek közül tetzés szerint akármelyiket teszem a kérdésben első helyre, p. o. Pál elment tennap a vásárra buzát venni. — Ki ment el? Pál. Mikor? tennap. Hová? a vásárra. Miért? buzát venni. me egyetlen sima mondat 4, esetleg 5 mondatrészszel, mert

az igét is feltehetem kérdőleg: elment? el. *) — Ha így tesz vala, ez esetben oly éles eszű embernek, mint a minő Br. úr, okvetetlen rá kellett jönni magától arra, hogy az első esetben az értelmi, a másodikban pedig csupán csak szóhangsúlylyal, illetőleg mondatrészekkel van dolga, melyekből a feltett kérdés utmutatása szerint lehet ugyan kiemelt súlyos mondatot szerkeszteni, de még most nem ilyenek.

Ugyanis én úgy látom a dolgot, hogy nem csak a magyarban, hanem bármely más ismeretes nyelvben, ha a mondatot kérdőleg teszszük fel, ezekben is egy-egy mondatrészzel, s csakis esetleg kell a hangsúlyos (értelmi) szóval a kérdésre felelni, és így ez a legtöbb, a jóval számos esetben csak egyszerű mondatrész, nem pedig mondatbeli, vagyis értelmi súly, mind ezekben, mind amazokban, a mi nálam csak még jobban megérleli azon meggyőződést, hogy a magyarban is jóval nagyobb a száma az egyszerűen síma mondatoknak, mint a kiemelteknek, s habár a magyarban az értelmi hangsúlynak nagyobb is a szerepe, maga az így kiemelt szó pedig már helyzeténél fogva is jobban ki van tüntetve, hogysem az árja nyelvekben, azért még nem minden mondat szükségképen hangsúlyos, — mert még a mondatrészek megszokott szósulya azzá nem teszi, a mint ezt a fentebbi példán jól láthattuk, melyben 4, esetleg 5 külön mondatrészt különböztethetünk meg, s akárhogy teszszük fel a kérdést a kiemelt mondatrész kitudása végett, ilyent soha sem kapunk, s igaz marad a közmondás: a hol nincs, ne keress. **)

Brassai úrnak már feltűntek az ily mondat szerkezetek is, mint: A. kérdi: becsülsz engem? B. feleli: becsülni be-

---

*) S íme ez képezi a Muzarion 3-ik kötete: N i n c s l e g k i s e b b t i s z t e l e t t e l s z ü l e i r á n t ismeretes »Példájá«-nak a magyarázatát. Ugyanis a felvett mondat néhány száz változata azon alapszik, hogy a mondatrészek hol előre, hol hátra vannak vetve s az így elért szám azután egy-egy betoldással (ó, maga), viszonyításváltoztatással sőt torzítással s folyvást újrakezdéssel egész a kívánt számig szaporítva, a nélkül hogy e mesés számból sajátképen hangsúlyos mondatnak egyik is volna mondható.

**) Van-e tudva, ismeretes-e az európai művelt nyelvek tudósainál a mondatnak-a hangsúly kitudása végett a Fogarasi szellemében kérdésileg feltevése, ismeretlen előttem. De az tény, hogy a finnek már

csüllek, de nem szerethetlek, — más kérdés: derék ember-e NN? deréknek elég derék, de nagyon nehéz természetű stb., de azt még nem látszik tudni, hogy ezek a magyarban a hangsúlyosság legmagasb foka, s azon alapulnak, hogy a nyelvszellem ily esetekben ugyanazon eljárást, mely a mondatban valóban létező értelmi hangsúlyosság felfedező kulcsának ma már általában el van ismerve, t. i. a kiemelt mondatrésznek kérdés és feleletképen való kitüntetését tetteleg alkalmazza, ugyanis ez: embernek derék ember, elintézni elintézte, a fia, az okos ember, közel járt hozzá, de el — nem találta, s több ilyenek, annyi, mintha így szólanánk: a mi azon kérdést illeti, hogy derék ember-e, a felelet az, hogy derék ember-e, hogy elintézte-e? igen is, elintézte, — hogy milyen ember a fia? hát okos ember, hogy vajon eltalálta-e? el — nem találta. Ez tehát a hangsúlyosság legmagasb foka nyelvünkben. Egyébiránt nem csak itt, hanem másutt is fenforog a magyarban is csakugy, mint a francziában a szüksége annak, hogy a menyiben a mondatban annak csupán szükségképeni alkotó részeivel még a hangsúlyozás eléggé érvényesítve nem volna, a nyelvszellem tehát a hiány kitöltése végett pótlókról volt kénytelen gondoskodni. Ilyen pótló a francziában a: qu'est ce que cela? c'est moi, qui a dit cela (kizáró hangsúly), a magyarban ez a francziás neme a pótlóknak egészen felesleges, s a nép nyelvében semmi nyoma, ismeretlen; de nem ismeretlen ám ama másíkféle, melynek példáit hoztam fel, a mit minden magyarul születésétől fogva beszélő jól tudhat. Ilyen pótlók még nyelvünkben az ilyenek, mint: fejenként egy-egy forintot adtam, u g y a n kérlek (a francziában a donc, a latin amabo) h o g y az isten áldjon meg, h a d d látom, m a j d adok, valamennyi igekötőink, és a sok b i z o n y, a Br. úr értekezésében, végre az indulatszók.

Abbeli nézetének is készséggel helyt adok, hogy a ma-

1845-ben ismerték, a mint ezt a finn irodalmi társaság »Suomi« című közlönye 1845-iki folyama Akiander Mátyástól való »Försök till utredning af Finska sprakets ljudbildning« című értekezéséből látom. — Ugyan ezen munkálatban már az Arany János ütemekről való tana is olvasható. Minden esetre jellemző, hogy a két nyelv e közös sajátága egymástól egészen függetlenül buvárkodó, s egymás tevékenységét nem ismerő két magyar és egy finn tudósnek egyaránt föltűnt.

gyar szófűzés nyitját legelső sorban a hangsúlyozás törvénye szolgáltatja, valódi fontosságot azonban e részben csakis a kizáró súlynak (értelminek) tulajdonítok, ugyanis az, a ki az ily kiemelt mondatokkal egyszer tisztában van, a síma, vagy is kiemeletlen mondatok szófűzésére nézve nehézségekbe ütközni nem egy könnyen fog. *) Egyébiránt a nyelvtanok írói nem lehetnek elég gondosok, hogy dolgozataikba hangsúlyozási tekintetben is valamennyi, úgy a kiemelt, mint a síma mondatokra nézve alkalmas példáknak minél nagyobb tárárt szolgáltatassák, sőt németül vagy más idegen nyelveken szerkesztett nyelvtanokban az sem látszik felesleges fáradságnak, hogy a magyar mondatszerkezetnek a hangsúlyosság által előszabott következés rendje e nyelvekre, utánozva a magyar mondat szórendjét, lefordíttassék, — s ekként a tanulni akarónak felfoghatóvá, s mintegy szemlélhetővé tétessék, magyar szülők pedig eléggé óvatosok annak minden áron való meggátolásában, hogy a különösen a fővárosban, de a vidéken is elharapózni kezdődő németes hanglejtéstől gyermekeiket azonnali megigazítás által nyomban visszatartsák, mihelyt ilyeneknek náluk csak neszt is vesznek. Ez különösen kérdőleg, és kéréleg intézett mondatokban észlelhető, s abban áll, hogy a mondat végső szavát németesen elnyújtják, s egy egész nyolczad hanggal (octava) magasban hangoztatják; a szülők ennek rendesen még örülnek, s nem tudom, mi uriaszt találnak benne, nem gondolván meg, hogy ez az első lépés a hibás szófűzéshez, ugyanis, hogy e csudálatos szépséget annál kényelmesben gyakorolhassák, az ily gyermekek emberkort érve, a mondatokat szükségképen úgy fogják szerkeszteni, a hogy nekik legkönnyebben sikerül a megszokott hanglejtést bennök érvényesíteni, s miután ez jól szerkesztett mondatokban lehetlenség, — fogják tehát majd rosszul szerkeszteni, azaz úgy, hogy a német nyelvnek a magyaréval homlokegyenest ellenkező mondatrendjét utánozva, a magyar nyelvszellem azon kitünő sajáttsága, melylyel a kiemelt mondatrészeket helyzetileg (szófűzésileg) is kitünteti, észrevétellenül ki fog halni a

*) A tisztán szószulynak is megvan a maga fontossága, de nem annyira kötetlen mint kötött beszédben, a mint ezt értekezésem elején eléggé kimutattam.

nyelvökből, a mint, fájdalom, a mindennapi tapasztalás ezt már most is eléggé tanúsítja.

Ismer-e, vall-e a Brassai úr elmélete szóbeli súlyt, értekezéséből nem vehettem ki, de mert tüzetesen nem szól róla, s felhozott példái is mind csak a szó alantabb vagy fentebb hanggal való kimondódását tárgyazzák, ez az értelmezés pedig csakis az értelmi súlyosságot illetheti meg, nem pedig ama születéstől fogva megszokott erélyes kiejtését minden egyes önálló szónak, mely a beszélő szerveket a született magyarnál a nyelv kellő hangoztatására a mily arányban képesíti; az idegen nyelvek szavainak kiejtését neki meglett korban, még ha a nyelveket különben jól tudja is, ugyanazon arányban teszi nehezzé: hajlandó vagyok azt hinni, hogy nem, avagy legalább hogy értekezése írásakor még nem volt vele tisztában, mert azon körülmény, hogy a mondatban a szókat a mondatrészekkel azonértelműeknek veszi, a mi a Fogarasi-féle első kiinduláshoz képest már nevezetes haladásnak mondható, — a szóhangsúly lételét nem csak nem zárja ki, — hanem inkább azt szükségképen feltételezi, s így az én felfogással meglehetősen egyezik, abban azonban még is eltér, hogy én szósúlyt minden szón találok, még a mondatrész egyes szavain is, itt ugyan gyöngülve, de azért el — nem enyészve.

Sokkal jobban egyezik az én felfogással az, melyről már fentebb emlékeztem volt, a Regner Tivadaré, melynek eddigi agyonhallgattatása annyival inkább hibáztatható, mert a kérdést általa ma már ugyyszólván megoldottnak lehet tekinteni, a mennyiben legtöbb hazai tanintézeteinkben a hangsúlyt igen egyenlően és pedig a szóbelit a szó első tagán, az értelmet pedig vagy az ígén, vagy előtte állónak tanítják, vagyis ugyanazon elmélet van elfogadva, melyet Regner ezelőtt 10 évvel több elismerést érdemlőleg alapított volt meg.

Elmélete, mely szigorúan az igazságon alapszik, a következő:

Értekezésében ő is szó és mondat-másképen értelmi hangsúlyt különböztet meg, de másképen nevezi el, ugyanis folyvást azt tartván szemé előtt, hogy az első a magyarban mindig az első szótagon van, ezt tagsúlynak, — a másikat pedig, mely egyes szavakat emel ki a mondatban, szóhang-

súlynak nevezi. Az utóbbinak értelmezése valóban becses, erre nézve így szól:

A szósúly abban áll, hogy a beszélő a mondat legfontosabb szavát vagy szavait erélyesen kiemeli, minthogy pedig minden mondatban az értelem változásával egyes részeinek is fontossága változik, ahhoz kell hogy alkalmazza magát a beszélő majd ezt, majd amazt a szót emelvén ki, miből következik, hogy a szósúly (ma értelmi) öntudattal használtatik, holott a szokáson alapuló s egyforma tagsúlyt (ma szóbeli) a beszélő csak kellő figyelem mellett veszi észre, különösen oly nyelvben, melyben mint a magyarban, a tagsúly mindig gyöngye és mindig egy helyen, azaz a szó elején van, mert más nyelvekben, melyekben erős és különböző helyeken van a tagsúly, azt még hamarabb lehet kivenni, p. o. az angol *bidding* és *forbid* szokat kiejtvén, mindjárt észreveszszük, hogy *bidding*-ben az első, *forbid*-ben pedig a második tag súlyos. Annyira igaz ez, hogy sokan azt vélik, miszerint a magyarban nincs tagsúly, mire nézve hosszas czáfolat nem szükséges, hanem csak arra kell őket figyelmeztetni, hogy a tagsúlyt legjobban az összetett szókban vehetik észre, így p. o. Duna-vizállás (azaz a Dunának vizállása) és Dunavíz-állás (a Duna vizének állása) kiejtésében oly szemebetünőleg észrevehető, hogy az elsőben a *v i z* tagon, a másodikban az *áll* tagon van az összetett szónak másodrendű tagsúlya, hogy a ki egyszer azt észre veszi, majd kellő figyelem mellett az egyszerű szókban is felfedezi a tagsúlyt.«

Ismét tovább így folytatja:

»A szósúlynak (értelmi) van ugyan többféle neme, de mindezek véleményem szerint a magyar nyelvre nézve két osztályba sorozhatók, melyeknek a többiek csak alnemeit képezik. Minden szósúly (mondatbeli, értelmi) bizonyos ellentétet jelent nem csak tagadó tételben, hanem állító mondatban is, mert a mit kiemelek szósúlyilag, arról azt akarom mondani, hogy úgy van, nem pedig máskép. Valamint a logikában az ellentétnek két neme van, t. i. az ellentmondó (kizáró), mely minden egyéb lehetőséget kizár, p. o. fehér és nem fehér, és az ellenkező (megkülönböztető), mely csak különbséget, de nem minden más tárgynak kizárását jelenti, p. o. fehér és

zöld: épen úgy a szósúlynak két hasonló neme van, melyeket kizáró és (közelebből) meghatározó szósúlynak fogok nevezni. A magyar szófűzés azt az állandó változhatlan szabályt tűzte ki magának, hogy a kizáró szósúly, ha nincs magán az igén, közvetlenül az ige előtt, a meghatározó pedig vagy az ige után, vagy a kizáró súly előtt foglaljon helyet. A meghatározó súlyra nézve az a különbség létezik, hogy az igeutáninak inkább állító vagy megerősítő, a kizáró súly előttinek pedig ugyyszólván bevezető jelleme van.«

Mindezen állításait példákkal világosítja meg, s oly tanulságosan, hogy első olvasásra tisztán áll az ember előtt az egész dolog, valamint arról is meggyőződhetünk, hogy a dolgot így nem csak tanítani és szabályokra lehet szedni, hanem látva azt, hogy a magyar szófűzési szabályok ellen elkövetetni szokott minden vétség ellen biztos óvszert szolgáltat, arról is, hogy ez az elmélet nyelvtani igazság, melyet megdönteni aligha fog valakinek sikerülni.

Összevonva az eddig előadottakat, értekezésem tartalma dióhéjban a következő:

Van minden egyes szó első szótagán hangsúly, s ezt szóhangsúlynak nevezem; — ez magában véve gyöngé, s alig észrevehető. Ennél jóval erősb s kiérezhetőbb a mondatrészek hangsúlya. Ez a kettő sokszor ugyanegy, a mennyiben a mondatrész állhat egy avagy több szóból. Első esetben a mondatrész hangsúlya az egyes önálló szó első szótagán, másik esetben pedig az első szó első szótagán van, — a többi szókon szintén van, de az elsőhöz képest gyöngült súly. A szó- és mondatrészbeli súly legjobban észlelhető a kizárólag hangsúlyra alapított magyar népdalok ütemeiben. — Mondataink vagy egyszerű síma mondatok, és a túlnyomólag nagyobb rész ilyen — ezekben a mondatrészek helye legtöbbszörre fel is cserélthetők az értelem jelentékeny változása nélkül, vagy kiemelték, a mikor a leginkább kiemelt rész (a hangsúlyos) vagy az igén, vagy közvetlen előtte áll. Van ezenkívül még a kiemelt mondatokban esetleg közelebb meghatározó súly. — Végre a hangsúlyosság legmagasb foka, midőn a nyelv tündére a szokott eszközöket nem elégelve, pótlókat alkalmaz.

VIII. Szám. A sémi magánhangzókról és megjelölésök módjairól. Gr. Kuun Géza lev. tagtól. 1872. 59 l.	Ára 20 kr.
IX. Szám. Magyar szófejtetések. Szilády Áron l. tagtól. 1872. 16 l.	10 kr.
X. Szám. A latin nyelv és dialektusai. Székfoglaló. Szénássy Sándor l. tagtól. 1872. 114 l.	30 kr.
XI. Szám. A defterekről. Szilády Áron lev. tagtól. 1872. 23 l.	20 kr.
XII. Szám. Emlékbeszéd Árvay Gergely felett. Szvorényi József lev. tagtól. 1872. 13 l.	10 kr.

Harmadik kötet. 1872—1873.

I. Szám. Commentator commentatus. Tarlózatok Horatius satiráinak magyarázóí után. Brassai Sámuel r. tagtól. 1872. 109 l.	40 kr.
II. Szám. Apáczai Cséri János Barczai Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében Szabó Károly r. tagtól. 1872. 18 l.	10 kr.
III. Szám. Emlékbeszéd Bitnitz Lajos felett. Szabó Imre t. tagtól. 1872. 18 l.	10 kr.
IV. Szám. Az első magyar társadalmi regény. Székfoglaló Vadnai Károly l. tagtól. 1873. 64 l.	*20 kr.
V. Szám. Emlékbeszéd Engel József felett. Finály Henrik l. tagtól. 1873. 16 l.	10 kr.
VI. Szám. A finn költészetéről, tekintettel a magyar ősköltészetre. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1873. 135 l.	40 kr.
VII. Szám. Emlékbeszéd Schleicher Ágost. külső l. tag felett. Riedl Szende l. tagtól. 1873. 16 l.	10 kr.
VIII. Szám. A nemzetiségi kérdés az araboknál. Dr. Goldziher Ignácztól. 1873. 64 l.	30 kr.
IX. Szám. Emlékbeszéd Grimm Jakab felett. Riedl Szende l. tagtól. 1873. 12. l.	10 kr.
X. Szám. Adalékok Krim történetéhez. Gr. Kuun Géza l. tagtól. 1873. 52 l.	20 kr.
XI. Szám. Van-e elfogadható alapja az ik-es igék külön ragozásának. Riedl Szende l. tagtól 51 l.	20 kr.

Negyedik kötet. 1873—1875.

I. Szám. Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneise II-ik könyvére, különös tekintettel a magyarra. Brassai Sámuel r. tagtól 1874. 151 l.	40 kr.
II. Szám. Bálinth Gábor jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet öt khálymik dana hangjegye. 1874. 32 l.	20 kr.
III. Szám. A classica philológiának és az összehasonlító árja nyelvtudománynak mive.ése hazánkban. Székfoglaló Bartal Antal l. tagtól 1874. 182. l.	40 kr.
IV. Szám. A határozott és határozatlan mondatról. Barna Ferdinánd l. tagtól 1874. 31 l.	20 kr.
V. Szám. Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. Dr. Goldziher Ignácztól. 1874. 42 l.	20 kr.

VI. Szám. Jelentések: I. Az orientalistáknak Londonban 1874-ben tartott nemzetközi gyűléséről. Hunfalvy Pál r. tagtól. — II. A németországi philologok és tanfériak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről. Budenz József r. tagtól. 1875. 23 l.	Ára 15 kr.
VII. Szám. Az új szókról. Fogarasi János r. tagtól	15 kr.
VIII. Szám. Az új magyar orthologia. Toldy Ferencz r. tagtól. 1875. 28 l.	15 kr.
IX. Szám. Az ik-es igékről. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1875. 32 l.	15 kr.
X. Szám. A nyelvújításról. Szarvas Gábor l. tagtól. 1875. 25 lap.	15 kr.

Ötödik kötet. 1875—1876.

I Szám. Nyelvészkedő hajlamok a magyar népnél. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1875. 40 l.	25 kr.
---	--------

A

MAGYAR IGEIDŐK.

IRTA

SZARVAS GÁBOR.

Ára 1 frt.

A HELYES MAGYARSÁG ELVEI.

IRTA

PONORI TEWREWK EMIL.

TARTALMA:

I. A nyelv mivoltáról. II. Nyelvünk viszontagságáról. III. Idegen szavaink. IV. Nyelvérzék és népetymologia. V. Purismus. VI. Neologismus. VII. Mondattan. VIII. A fordításról. IX. A helyes magyarság elvei.

Ára 50 kr.

A magyar nyelvújítás óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata,

tekintettel

az újítás helyes módjára.

Irta

Imre Sándor,

a magy. tud. Akadémia l. tagja.

TARTALOM:

Bevezetés. — I. Hangtani újítások. — II. Szóragozás. — III. Szóképzés. — IV. Szófüzés. — V. Stíl.

Ára 1 frt.